

Conselleria de Participació, Transparència, Cooperació i Qualitat Democràtica

RESOLUCIÓ de 15 de febrer de 2023, de la consellera de Participació, Transparència, Cooperació i Qualitat Democràtica, per la qual s'inscriu el Camp de Concentració d'Albatera (San Isidro, Alacant), en el Catàleg de llocs i itineraris de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana, com a lloc de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana. [2023/1588]

La Llei 14/2017, de 10 de novembre, de memòria democràtica i per a la convivència de la Comunitat Valenciana (DOGV 8168, 13.11.2017), té com a pilar fonamental el compromís amb la Declaració Universal de Drets Humans, i amb el que s'estableix en el dret internacional referent al dret a la veritat, la justícia, la reparació i la memòria com a garantia de no repetició.

Recuperar la nostra memòria democràtica és més que una qüestió relacionada amb el passat. És la forma més ferma d'assenotar en una societat democràtica una cultura de la pau, la convivència i els drets humans. La preservació de la memòria democràtica és indispensable per a la consolidació dels valors de llibertat, respecte, tolerància i acord social, i la seua transmissió a les generacions futures.

De conformitat amb l'article 20.1 de la Llei 14/2017, de 10 de novembre, de memòria democràtica i per a la convivència de la Comunitat Valenciana, tindran consideració de llocs de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana aquells espais, immobles o paratges que es troben i revelen interès per a la comunitat autònoma, per haver-s'hi desenvolupat fets de singular rellevància per la seua significació històrica, simbòlica o per la seua repercussió en la memòria col·lectiva de la lluita dels valencians i valencianes pels seus drets i llibertats democràtiques, en el període que abasta des de la proclamació de la II República Espanyola, el 14 d'abril de 1931, fins a l'entrada en vigor de l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana, el 10 de juliol de 1982.

L'article 21 i següents de la citada norma crea el Catàleg de llocs i itineraris de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana, i regula el procediment d'inscripció, modificació i cancel·lació, així com els seus efectes que suposen un reconeixement singular i l'aplicació del règim general de protecció establert en la mateixa llei.

Per Resolució d'1 de febrer de 2022, de la consellera de Participació, Transparència, Cooperació i Qualitat Democràtica, s'acorda la posada en funcionament del Catàleg dels llocs i itineraris de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana, i es determina la forma i el contingut de la inscripció en la qual es farà constar, entre altres dades, la classificació i tipologia dels llocs i itineraris de la memòria, tot diferenciant els llocs i itineraris de la memòria de la II República; llocs i itineraris de la memòria de la guerra civil i la repressió del final de la guerra; llocs i itineraris de la memòria de la repressió de la dictadura franquista, de l'exili republicà, de la deportació; i els llocs dedicats a assemblees, vagues, reunions i resistència fins a 1982. En tots els casos es farà constar el paper destacat de les dones.

Finalment, el Decret 1/2023, de 13 de gener, del Consell, pel qual es desenvolupa la Llei 14/2017, de 10 de novembre, de la Generalitat, de memòria democràtica i per a la convivència de la Comunitat Valenciana, amb la regulació prevista en el capítol XI, articles 47 a 51, clou el règim jurídic dels llocs i itineraris de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana.

La repressió de la dictadura franquista sobre els vençuts de la guerra civil en el territori de la Comunitat Valenciana va tindre en el Camp de Concentració d'Albatera (San Isidro, Alacant), un dels seus màxims exponents com a lloc de detenció i classificació de presoners. En aquest espai van ser represaliats i es van produir un elevat nombre de víctimes de diferents municipis de la Comunitat Valenciana i d'altres localitats del territori nacional, mitjançant privació de llibertat i tota classe de vexacions, inclosos els assassinats.

Mitjançant Resolució de 27 de maig de 2022, de la Direcció General de Qualitat Democràtica, Responsabilitat Social i Foment de l'Autogovern, es va incoar el procediment previst en l'article 22 de la Llei

Conselleria de Participación, Transparencia, Cooperación y Calidad Democrática

RESOLUCIÓN de 15 de febrero de 2023, de la consellera de Participación, Transparencia, Cooperación y Calidad Democrática, por la que se inscribe el Campo de Concentración de Albatera (San Isidro, Alicante) en el Catálogo de lugares e itinerarios de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana, como lugar de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana. [2023/1588]

La Ley 14/2017, de 10 de noviembre, de memoria democrática y para la convivencia de la Comunitat Valenciana (DOGV 8168, 13.11.2017), tiene como pilar fundamental el compromiso con la Declaración Universal de Derechos Humanos y con lo establecido en el derecho internacional en lo referente al derecho a la verdad, la justicia, la reparación y la memoria como garantía de no repetición.

Recuperar nuestra memoria democrática es más que una cuestión relacionada con el pasado. Es la forma más firme de asentar en una sociedad democrática una cultura de la paz, la convivencia y los derechos humanos. La preservación de la memoria democrática es indispensable para la consolidación de los valores de libertad, respeto, tolerancia y acuerdo social y su transmisión a las generaciones futuras.

De conformidad con el artículo 20.1 de la Ley 14/2017, de 10 de noviembre, de memoria democrática y para la convivencia de la Comunitat Valenciana, tendrán consideración de lugares de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana aquellos espacios, inmuebles o parajes que se encuentren en ella y revelen interés para la comunidad autónoma, por haberse desarrollado en ellos hechos de singular relevancia por su significación histórica, simbólica o por su repercusión en la memoria colectiva de la lucha de los valencianos y valencianes por sus derechos y libertades democráticas en el período que abarca desde la proclamación de la II República Española, el 14 de abril de 1931, hasta la entrada en vigor del Estatuto de Autonomía de la Comunitat Valenciana, el 10 de julio de 1982.

El artículo 21 y siguientes de la citada norma crea el Catálogo de lugares e itinerarios de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana y regula el procedimiento de inscripción, modificación y cancelación así como sus efectos que suponen un reconocimiento singular y la aplicación del régimen general de protección establecido en la misma ley.

Por Resolución de 1 de febrero de 2022, de la consellera de Participación, Transparencia, Cooperación y Calidad Democrática, se acordó la puesta en funcionamiento del Catálogo de los lugares e itinerarios de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana, determinando la forma y contenido de la inscripción en la que se hará constar, entre otros datos, la clasificación y tipología de los lugares e itinerarios de la memoria, diferenciando los lugares e itinerarios de la memoria de la II República, lugares e itinerarios de la memoria de la guerra civil y la represión del final de la guerra, lugares e itinerarios de la memoria de la represión de la dictadura franquista, del exilio republicano, de la deportación, y de los lugares dedicados a asambleas, huelgas, reuniones y resistencia hasta 1982. En todos los casos se hará constar el papel destacado de las mujeres.

Por último, el Decreto 1/2023, de 13 de enero, del Consell, por el cual se desarrolla la Ley 14/2017, de 10 de noviembre, de la Generalitat, de memoria democrática y para la convivencia de la Comunitat Valenciana, con la regulación prevista en el capítulo XI, artículos 47 a 51, cierra el régimen jurídico de los lugares e itinerarios de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana.

La represión de la dictadura franquista sobre los vencidos de la guerra civil en el territorio de la Comunitat Valenciana tuvo en el Campo de Concentración de Albatera, en el término municipal de San Isidro (Alicante), uno de sus máximos exponentes como lugar de detención y clasificación de prisioneros. En este espacio fueron represaliados y se produjeron un elevado número de víctimas de diferentes municipios de la Comunitat Valenciana y de otras localidades del territorio nacional, mediante privación de libertad y toda clase de vejaciones incluidos los asesinatos.

Mediante Resolución de 27 de mayo de 2022, de la Dirección General de Calidad Democrática, Responsabilidad Social y Fomento del Autogobierno, se incoó el procedimiento previsto en el artículo 22 de

14/2017, de 10 de novembre, per a la declaració i inscripció en el Catàleg de llocs i itineraris de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana del Camp de Concentració d'Albatera, al terme municipal de San Isidro (Alacant), com a lloc de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana (DOGV 9355, 06.06.2022), i es va sotmetre al tràmit d'informació pública, tot identificant i delimitant el bé mitjançant coordenades geogràfiques, determinant els valors materials, històrics i simbòlics que justifiquen la inscripció.

L'inici del procediment comportà l'aplicació provisional, immediata i directa del règim de protecció establert en els articles 25, 26 i 27 de la Llei 14/2017, de 10 de novembre, de memòria democràtica i per a la convivència de la Comunitat Valenciana, i la suspensió cautelar de les llicències municipals de parcel·lació, edificació o demolició, així com l'eficàcia de les que hagen pogut atorgar-se sobre el lloc.

Consta en l'expedient l'informe favorable del Comitè Tècnic d'Experts, de data 18 de gener de 2023, de conformitat amb el que estableix l'article 22.5 de la Llei 14/2017, de 10 de novembre, de memòria democràtica i per a la convivència de la Comunitat Valenciana.

S'han complert tots els tràmits legalment preceptius, això és, s'ha sotmès l'expedient incoat al tràmit d'informació pública, i el d'audiència als particulars directament afectats i del municipi on radica el lloc de la memòria.

Tal com preveu l'article 22.6 de la Llei 14/2017, de 10 de novembre, de la Generalitat, de memòria democràtica i per a la convivència de la Comunitat Valenciana, la resolució del procediment d'inscripció en el Catàleg de llocs i itineraris de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana, es dictarà en el termini de nou mesos per la persona titular de la presidència de l'Institut de Memòria Democràtica, els Drets Humans i les Llibertats Públiques, i serà notificada a les persones interessades directament afectades, i publicada en el *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana*.

De conformitat amb l'article 4 del Decret 1/2019, d'11 de gener, del Consell, pel qual s'aprova els estatuts del citat Institut, la presidència de l'Institut s'exercirà per la persona titular de la conselleria competent en matèria de memòria històrica i democràtica.

En virtut de la disposició transitòria primera de la Llei 14/2017, de 10 de novembre, de memòria democràtica i per a la convivència de la Comunitat Valenciana, que assenyalava que fins a la posada en marxa i funcionament de l'Institut Valencià de la Memòria Democràtica, els Drets Humans i les Llibertats Públiques, les diferents funcions atribuïdes en aquella al esmentat Institut, es continuaran exercint per les entitats i òrgans que les anaren exercint; així com l'article 13 del Decret 5/2019, de 16 de juny, del president de la Generalitat, pel qual es determina el nombre i la denominació de les conselleries i les seues atribucions; i el Decret 105/2019, de 5 de juliol, del Consell, pel qual s'estableix l'estructura orgànica bàsica de la Presidència i de les conselleries, correspon a la consellera de Participació, Transparència, Cooperació i Qualitat Democràtica, acordar la resolució d'inscripció del Camp de Concentració d'Albatera (San Isidro, Alacant), en el Catàleg de llocs i itineraris de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana, com a lloc de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana.

Vista la proposta de la Direcció General de Qualitat Democràtica, Responsabilitat Social i Foment de l'Autogovern d'aquesta Conselleria de Participació, Transparència, Cooperació i Qualitat Democràtica, tenint en compte que la inscripció del Camp de Concentració d'Albatera (San Isidro, Alacant), en el Catàleg de llocs i itineraris de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana com a lloc de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana, pretén garantir la seua valoració, preservació i protecció, en resposta a una demanda històrica, a fi de fixar materialment el passat mitjançant la recuperació d'un espai vinculat a la maquinària repressiva del franquisme al final de la guerra, i com a homenatge i restitució de la dignitat de les persones i dels seus familiars, allí recluses, privades de llibertat, maltractades, torturades, i fins i tot, assassinades; així com per a donar a conèixer a la societat la importància històrica, patrimonial i memorialista d'un espai d'aquest tipus, del qual a poc a poc se'n van coneixent les característiques, com una forma de defensa i reivindicació de la cultura democràtica, de la convivència i dels drets humans, resol:

la Ley 14/2017, de 10 de noviembre, para la declaración e inscripción en el Catálogo de lugares e itinerarios de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana del Campo de Concentración de Albatera, en el término municipal de San Isidro (Alicante), como lugar de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana (DOGV 9355, 06.06.2022) y se sometió al trámite de información pública, identificando y delimitando el bien mediante coordenadas geográficas, determinando los valores materiales, históricos y simbólicos que justifican la inscripción.

El inicio del procedimiento conllevó la aplicación provisional, inmediata y directa del régimen de protección establecido en los art. 25, 26 y 27 de la Ley 14/2017, de 10 de noviembre, de memoria democrática y para la convivencia de la Comunitat Valenciana y la suspensión cautelar de las licencias municipales de parcelación, edificación o demolición, así como la eficacia de las que hayan podido otorgarse sobre el lugar.

Consta en el expediente el informe favorable del Comité Técnico de Expertos de fecha 18 de enero de 2023, de conformidad con lo que establece el artículo 22.5 de la Ley 14/2017, de 10 de noviembre, de memoria democrática y para la convivencia de la Comunitat Valenciana.

Se han cumplido todos los trámites legalmente preceptivos, esto es, se ha sometido el expediente incoado al trámite de información pública y el de audiencia a los particulares directamente afectados y del municipio donde radica el lugar de la memoria.

Tal como prevé el artículo 22.6 de la Ley 14/2017, de 10 de noviembre, la resolución del procedimiento de inscripción en el Catálogo de lugares e itinerarios de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana, se dictará en el plazo de nueve meses por la persona titular de la presidencia del Instituto Valenciano de Memoria Democrática, de los Derechos Humanos y de las Libertades Públicas y será notificada a los interesados directamente afectados y publicada en el *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana*.

De conformidad con el artículo 4 del Decreto 1/2019, de 11 de enero, del Consell, por el que se aprueba los Estatutos del citado Instituto, la presidencia del Instituto se ejercerá por la persona titular de la conselleria competente en materia de memoria històrica y democràtica.

En virtud de la disposición transitoria primera de la Ley 14/2017, de 10 de noviembre, de memoria democrática y para la convivencia de la Comunitat Valenciana, que señala que hasta la puesta en marcha y funcionamiento del Instituto Valenciano de la Memoria Democrática, los Derechos Humanos y las Libertades Públicas, las distintas funciones atribuidas en la misma al citado Instituto, se seguirán ejerciendo por las entidades y órganos que las viniesen desempeñando, así como el artículo 13 del Decreto 5/2019, de 16 de junio, del presidente de la Generalitat, por el que se determina el número y la denominación de las consellerias y sus atribuciones y el Decreto 105/2019, de 5 de julio, del Consell, por el cual se establece la estructura orgànica bàsica de la Presidència y de las consellerias y que concreta dichas competencias, corresponde a la consellera de Participación, Transparència, Cooperación y Calidad Democràtica, acordar la resolución de la inscripción del Campo de Concentració d'Albatera (San Isidro, Alicante) en el Catálogo de lugares e itinerarios de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana como lugar de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana.

Vista la propuesta de la Dirección General de Calidad Democrática, Responsabilidad Social y Fomento del Autogobierno de esta Conselleria de Participación, Transparència, Cooperación y Calidad Democràtica, habida cuenta que la inscripción del Campo de Concentració d'Albatera (San Isidro, Alicante), en el Catálogo de lugares e itinerarios de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana, como lugar de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana, pretende garantizar su valoración, preservación y protección, en respuesta a una demanda històrica, a fin de fijar materialmente el pasado mediante la recuperación de un espacio vinculado a la maquinaria repressiva del franquismo al final de la guerra y como homenaje y restitución de la dignidad de las personas y de sus familiares, allí recluidas, privadas de libertad, maltratadas, torturadas, e incluso, asesinadas; así como para dar a conocer a la sociedad la importancia històrica, patrimonial y memorialista de un espacio de este tipo, del que poco a poco se van conociendo sus características, como una forma de defensa y reivindicación de la cultura democrática, de la convivencia y de los derechos humanos, resuelvo:

Primer. Objecte

La present resolució té per objecte determinar les instruccions particulars de protecció i usos compatibles de la declaració com a lloc de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana, del Camp de Concentració d'Albatera, situat al terme municipal de San Isidro (Alacant).

El Camp de Concentració d'Albatera és un lloc de memòria democràtica de la Comunitat Valenciana, que està indissolublement associat al patrimoni memorialista del final de la guerra i la dictadura franquista.

Segon. Espais i elements memorialistes protegits

1. Formen part del patrimoni memorialista protegit el camp de concentració constituït pel perímetre d'un polígon irregular d'uns 709 metres de longitud per 200 metres d'ample, amb una superfície aproximada a 12 Ha de terreny i un entorn de 50 metres contigus a aquest polígon, en raó a la seua adequada protecció per tractar-se d'una zona de rellevant interès arqueològic, així com tots aquells elements que es troben en aquest espai que en l'actualitat estan a la vista, així com els elements ocults i els que en un futur puguen ser exhumats.

2. Així mateix, quedaran protegits com a béns mobles de l'àrea declarada i gaudiran de la mateixa protecció, tots aquells elements actuals o futurs, que s'instal·len en l'espai declarat per a la dignificació i homenatge a les víctimes.

Tercer. Règim d'inscripció del bé

Conforme a l'art. 24 de la Llei 14/2017, de 10 de novembre, de memòria democràtica i per a la convivència de la Comunitat Valenciana, la inscripció d'un lloc o itinerari de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana en el corresponent catàleg suposarà un reconeixement singular i l'aplicació del règim general de protecció establert en la llei.

Quart. Règim particular de protecció i conservació

1. Les persones propietàries, titulars de drets o simples posseïdors dels terrenys o immobles inscrits com a lloc de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana, en tot cas hauran de:

a) Dur a terme les actuacions de conservació, protecció i manteniment per raó de la seua condició de lloc de la memòria democràtica, de manera que es garantisca la salvaguarda dels seus valors.

b) Utilitzar els béns de manera compatible amb els valors intrínsecs a la seua condició.

c) Executar les obres o actuacions per a la conservació, manteniment o custòdia, ordenades per l'Institut Valencià de la Memòria Democràtica, els Drets Humans i les Llibertats Públiques, o òrgan a què pertoque, de conformitat amb la disposició transitòria primera de la Llei 14/2017, de 10 de novembre, de memòria democràtica i per a la convivència de la Comunitat Valenciana, a la vista dels informes tècnics dels quals es desprenga aquesta necessitat, el cost de les quals no supere el 50 % del valor del bé de què es tracte.

d) Facilitar a l'Institut Valencià de la Memòria Democràtica, els Drets Humans i les Llibertats Públiques, o òrgan a què pertoque, de conformitat amb la Llei 14/2017, de 10 de novembre, les activitats d'inspecció, així com totes les actuacions tendents d'evitar la destrucció i deterioració del bé.

2. Correspon a l'Institut Valencià de la Memòria Democràtica, els Drets Humans i les Llibertats Públiques, o òrgan a què pertoque, de conformitat amb la Llei 14/2017, de 10 de novembre, assessorar sobre aquelles obres i actuacions precises per al compliment del deure de conservació.

3. L'Institut Valencià de la Memòria Democràtica, els Drets Humans i les Llibertats Públiques, o òrgan a què pertoque, de conformitat amb la Llei 14/2017, de 10 de novembre, de memòria democràtica i per a la convivència de la Comunitat Valenciana, col·laborarà en la conservació, manteniment i rehabilitació de conformitat amb la llei esmentada.

Cinqué. Usos permesos

1. Els usos permesos seran aquells propis de la naturalesa rústica i ús agrícola del bé i els tendents a la conservació, restauració, i rehabi-

Primero. Objeto

La presente resolución tiene por objeto determinar las instrucciones particulares de protección y usos compatibles de la declaración como Lugar de la Memoria Democrática de la Comunitat Valenciana el Campo de Concentración de Albatera, sito en el término municipal de San Isidro (Alicante).

El Campo de Concentración de Albatera es un lugar de memoria democrática de la Comunitat Valenciana en cuanto está indisolublemente asociada al patrimonio memorialista del final de la guerra y la dictadura franquista.

Segundo. Espacios y elementos memorialistas protegidos

1. Forman parte del patrimonio memorialista protegido el campo de concentración constituido por el perímetro de un polígono irregular de unos 709 m. de longitud por 200 m. de ancho, con una superficie aproximada a 12 Ha. de terreno y un entorno de 50 metros contiguos a dicho polígono, en razón a su adecuada protección por tratarse de una zona de relevante interès arqueológico, así como todos aquellos elementos que se encuentran en ese espacio que en la actualidad están a la vista así como los elementos ocultos y los que en un futuro puedan ser exhumados.

2. Asimismo, quedarán protegidos como bienes muebles del área declarada y gozarán de la misma protección, todos aquellos elementos actuales o futuros, que se instalen en el espacio declarado para la dignificación y homenaje a las víctimas.

Tercero. Régimen de inscripción del bien

Conforme al art. 24 de la Ley 14/2017, de 10 de noviembre, de memoria democrática y para la convivencia de la Comunitat Valenciana, la inscripción de un lugar o itinerario de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana en el correspondiente catálogo supondrá un reconocimiento singular y la aplicación del régimen general de protección establecido en la ley.

Cuarto. Régimen particular de protección y conservación

1. Las personas propietarias, titulares de derechos o simples poseedoras de los terrenos o inmuebles inscritos como lugar de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana deberán en todo caso:

a) Realizar las actuaciones de conservación, protección y mantenimiento en razón de su condición de lugar de la memoria democrática, de manera que se garantice la salvaguarda de sus valores.

b) Utilizar los bienes de modo compatible con los valores intrínsecos a su condición.

c) Ejecutar las obras o actuaciones para la conservación, mantenimiento o custodia ordenadas por el Instituto Valenciano de la Memoria Democrática, los Derechos Humanos y las Libertades Públicas, u órgano que corresponda de conformidad con la disposición transitòria primera de la Ley 14/2017, de 10 de noviembre, de memoria democrática y para la convivencia de la Comunitat Valenciana, a la vista de los informes técnicos de los que se desprenda dicha necesidad, cuyo coste no supere el 50 % del valor del bien de que se trate.

d) Facilitar al Instituto Valenciano de la Memoria Democrática, los Derechos Humanos y las Libertades Públicas, u órgano que corresponda de conformidad con la Ley 14/2017, de 10 de noviembre, las actividades de inspección, así como todas las actuaciones tendentes a evitar la destrucción y deterioro del bien.

2. Corresponde al Instituto Valenciano de la Memoria Democrática, los Derechos Humanos y las Libertades Públicas, u órgano que corresponda de conformidad con la Ley 14/2017, de 10 de noviembre, asesorar sobre aquellas obras y actuaciones precisas para el cumplimiento del deber de conservación.

3. El Instituto Valenciano de la Memoria Democrática, los Derechos Humanos y las Libertades Públicas, u órgano que corresponda de conformidad con la Ley 14/2017, de 10 de noviembre, de memoria democrática y para la convivencia de la Comunitat Valenciana, col·laborará en la conservación, mantenimiento y rehabilitación de conformidad con la citada ley.

Quinto. Usos permitidos

1. Los usos permitidos serán aquellos propios de la naturaleza rústica y uso agrícola del bien y los tendentes a la conservación, restaura-

litació, posada en valor i gaudi d'aquest i el seu entorn, que contribuïsquen a la consecució d'aquests fins sense degradar la seua imatge o posar en perill la seua conservació ni alterar els seus valors memorialistes.

2. Els usos permesos, en tot cas, hauran de:

a) Respectar el manteniment del perímetre, estructura i configuració del bé inscrit, tot afavorint la conservació dels elements patrimonials que l'integren.

b) Respectar el manteniment de tots els elements adjacents, especialment els forats provocats pels impactes dels trets de qualsevol naturalesa.

3. No està permès dur a terme cap activitat que pugua portar a la deterioració del bé protegit ni del seu entorn, o que implique el menyspreu de la dignitat de la memòria de les víctimes recluses, torturades i/o executades, i queden només permeses les activitats encaminades a la dignificació del lloc, l'homenatge a les víctimes i els seus familiars, o les dirigides a establir rutes de la memòria democràtica, activitats didàctiques i similars.

4. No s'autoritzarà cap nova edificació ni alteració o modificació de béns i instal·lacions dins del perímetre del camp ni del seu entorn, qualsevol que en siga l'ús, excepte aquelles edificacions vinculades a la protecció i/o divulgació del bé.

5. Es prohibeix l'accés amb vehicles motoritzats a zones o vials inclosos en l'entorn que en l'actualitat no es troben asfaltats, amb l'excepció dels vehicles d'ús agrícola, ramader, forestal i patrimonial.

6. Queden expressament prohibits l'abocament de residus, els moviments de terres i les excavacions, excepte aquells moviments i actuacions que siguen necessaris per a l'estudi, conservació i valoració del bé.

Sisé. Obligacions i drets

1. Les persones propietàries, titulars de drets o simples posseïdors dels terrenys o immobles inscrits com a lloc de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana, a més de les obligacions a les quals es refereix l'article 4, en tot cas, hauran de:

a) Comunicar a l'Institut Valencià de la Memòria Democràtica, els Drets Humans i les Llibertats Públiques, o òrgan a què pertoque, de conformitat amb la Llei 14/2017, de 10 de novembre, les transmissions o actuacions que, en relació amb els béns inscrits, efectuen per qualsevol títol, causa o circumstància, així com els danys o altres afectacions que aquests patisquen.

b) Permetre'n la senyalització, conforme al que s'estableix en l'article 28 de la Llei 14/2017, de 10 de novembre, de la Generalitat, de memòria democràtica i per a la convivència de la Comunitat Valenciana.

c) Permetre la visita pública en dies i hores prèviament assenyalats. El compliment d'aquesta obligació podrà ser dispensat totalment o parcialment per l'Institut Valencià de la Memòria Democràtica, els Drets Humans i les Llibertats Públiques, o òrgan a què pertoque, de conformitat amb la Llei 14/2017, de 10 de novembre, quan hi haja causa justificada.

d) Quantes altres obligacions se'ls imposen expressament per la normativa d'aplicació en matèria de memòria democràtica i patrimoni cultural valencià.

2. Les persones propietàries, titulars de drets o simples posseïdors dels terrenys o immobles inscrits com a lloc de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana, tenen els drets següents:

a) Rebre assessorament per part de l'Institut Valencià de la Memòria Democràtica, els Drets Humans i les Llibertats Públiques, o òrgan a què pertoque, de conformitat amb la Llei 14/2017, de 10 de novembre, en tot el relatiu a la conservació i protecció del bé.

b) Sol·licitar subvencions o altres mesures de foment que puguen establir-se per a la seua conservació.

Seté. Règim d'intervenció administrativa

1. L'Institut Valencià de la Memòria Democràtica, els Drets Humans i les Llibertats Públiques, o òrgan a què pertoque, de conformitat amb la Llei 14/2017, de 10 de novembre, podrà impedir qualsevol enderrocament i suspendre qualsevol classe de moviment de terres, obra o intervenció que no siguen necessàries per a salvaguardar la integritat d'un bé inscrit en el catàleg de llocs de la memòria.

ción, y rehabilitación, puesta en valor y disfrute del mismo y su entorno, los cuales contribuyan a la consecución de dichos fines sin degradar su imagen o poner en peligro su conservación ni alterar sus valores memorialistas.

2. Los usos permitidos deberán en todo caso:

a) Respetar el mantenimiento del perímetro, estructura y configuración del bien inscrito, favoreciendo la conservación de los elementos patrimoniales que lo integran.

b) Respetar el mantenimiento de todos los elementos adyacentes, en especial los agujeros provocados por los impactos de los disparos de cualquier naturaleza.

3. No está permitido realizar actividad alguna que pueda llevar al deterioro del bien protegido ni de su entorno, o que implique el menosprecio de la dignidad de la memoria de las víctimas recluidas, torturadas y/o ejecutadas, quedando solo permitidas las actividades encaminadas a la dignificación del lugar, el homenaje a las víctimas y sus familiares o las dirigidas a establecer rutas de la memoria democrática, actividades didácticas y similares.

4. No se autorizará ninguna nueva edificación ni alteración o modificación de bienes e instalaciones dentro del perímetro del campo ni de su entorno, cualquiera que sea su uso, excepto aquellas edificaciones vinculadas a la protección y/o divulgación del bien.

5. Se prohíbe el acceso con vehículos motorizados a zonas o viales incluidos en el entorno que en la actualidad no se encuentren asfaltados, con la excepción de los vehículos de uso agrícola, ganadero, forestal y patrimonial.

6. Quedan expresamente prohibidos el vertido de residuos, los movimientos de tierras y excavaciones, salvo aquellos movimientos y actuaciones que sean necesarios para el estudio, conservación y puesta en valor del bien.

Sexto. Obligaciones y derechos

1. Las personas propietarias, titulares de derechos o simples poseedoras de los terrenos o inmuebles inscritos como lugar de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana, además de las obligaciones a las que se refiere el artículo 4 deberán en todo caso:

a) Comunicar al Instituto Valenciano de la Memoria Democrática, los Derechos Humanos y las Libertades Públicas, u órgano que corresponda de conformidad con la Ley 14/2017, de 10 de noviembre, las transmisiones o actuaciones que, en relación con los bienes inscritos, efectúen por cualquier título, causa o circunstancia, así como los daños u otras afectaciones que sufran los mismos.

b) Permitir su señalización, conforme a lo establecido en el artículo 28 de la Ley 14/2017, de 10 de noviembre, de la Generalitat, de Memoria Democrática y para la convivencia de la Comunitat Valenciana.

c) Permitir la visita pública en días y horas previamente señalados. El cumplimiento de esta obligación podrá ser dispensado total o parcialmente por el Instituto Valenciano de la Memoria Democrática, los Derechos Humanos y las Libertades Públicas u órgano que corresponda de conformidad con la Ley 14/2017, de 10 de noviembre, cuando medie causa justificada.

d) Cuantas otras obligaciones se les impongan expresamente por la normativa de aplicación en materia de memoria democrática y patrimonio cultural valenciano.

2. Las personas propietarias, titulares de derechos o simples poseedoras de los terrenos o inmuebles inscritos como lugar de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana, tienen los siguientes derechos:

a) Recibir asesoramiento por parte del Instituto Valenciano de la Memoria Democrática, los Derechos Humanos y las Libertades Públicas u órgano que corresponda, de conformidad con la Ley 14/2017, de 10 de noviembre, en todo lo relativo a la conservación y protección del bien.

b) Solicitar subvenciones u otras medidas de fomento que puedan establecerse para su conservación.

Séptimo. Régimen de intervención administrativa

1. El Instituto Valenciano de la Memoria Democrática, los Derechos Humanos y las Libertades Públicas u órgano que corresponda de conformidad con la Ley 14/2017, de 10 de noviembre, podrá impedir cualquier derribo y suspender cualquier clase de movimiento de tierras, obra o intervención que no sean necesarias para salvaguardar la integridad de un bien inscrito en el catálogo de lugares de la memoria.

2. Les entitats locals hauran de comunicar a l'Institut Valencià de la Memòria Democràtica, els Drets Humans i les Llibertats Públiques, o òrgan a què pertoque, de conformitat amb la Llei 14/2017, de 10 de novembre, amb caràcter previ a la seua tramitació, les sol·licituds de llicència de parcel·lació, moviment de terres, obra, edificació, enderrocament o intervenció que els siguen formulades i afecten un lloc de la memòria inscrit.

3. Amb la finalitat de salvaguardar els valors que van motivar la inscripció en el catàleg, serà necessària l'autorització de l'Institut Valencià de la Memòria Democràtica, els Drets Humans i les Llibertats Públiques, o òrgan a què pertoque, de conformitat amb la Llei 14/2017, de 10 de novembre, per a qualsevol canvi o modificació que es desitge dur a terme en un lloc de la memòria i que pot afectar la seua conservació, tant de tota mena d'obres o intervenció, incloent-hi remocions del terreny, com a canvis d'ús, cablejat, antenes i conduccions aparents.

4. La sol·licitud d'autorització haurà d'acompanyar-se d'un projecte de conservació corresponent a la intervenció que es pretenga realitzar i la seua repercussió sobre els valors del bé inscrit.

5. L'autorització s'entendrà caducada si transcorreguera un any sense haver-se iniciat les actuacions per a les quals va ser sol·licitada.

6. Es prohibeixen l'emmagatzematge a l'aire lliure de materials i l'abocament de residus. La senyalització del lloc per a la seua dignificació haurà d'ajustar-se a la tipologia que s'establisca i serà harmònica amb el lloc i el seu significat històric i simbòlic.

Huité. Obligacions en relació amb instruments d'ordenació, urbanisme i medi ambient

1. Els instruments de planificació territorial i el planejament urbanístic establiran determinacions d'ordenació concordes amb el règim de protecció establert per als béns inscrits en el Catàleg de llocs i itineraris de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana.

2. El planejament urbanístic inclourà els llocs inscrits en el corresponent catàleg mitjançant fitxa individualitzada i amb un grau de protecció adequat a la preservació d'aquests béns.

3. L'Institut Valencià de la Memòria Democràtica, els Drets Humans i les Llibertats Públiques o, si fa el cas, l'òrgan amb competències en matèria de memòria que corresponga, emetrà informe preceptiu i vinculant al planejament territorial i urbanístic respecte dels béns inscrits en el Catàleg de llocs i itineraris de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana.

4. En les actuacions sotmeses als instruments de prevenció i control ambiental segons la legislació vigent, s'adoptaran les mesures protectores i cautelars necessàries per a conservar els béns inscrits en el Catàleg de llocs i itineraris de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana.

Nové. Patrimoni arqueològic

Per a la realització d'intervencions arqueològiques en el bé declarat Lloc de la Memòria Democràtica de la Comunitat Valenciana, s'haurà de presentar una proposta d'intervenció, que haurà de definir-ne l'abast en els termes que prescriu la Llei 4/1998, d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià, modificada per la Llei 9/2017, de 7 d'abril, i anar acompanyada de la documentació tècnica oportuna que en permeta l'avaluació patrimonial. També haurà d'especificar-ne la ubicació, així com adjuntar les fotografies que permeten constatar la situació actual i la seua transcendència patrimonial.

Desé. Senyalització i difusió

1. L'Institut Valencià de la Memòria Democràtica, els Drets Humans i les Llibertats Públiques, o òrgan a què pertoque, de conformitat amb la Llei 14/2017, de 10 de novembre, farà la senyalització del bé protegit mitjançant la senyalística corporativa sobre memòria democràtica aprovada.

2. Aquest òrgan adoptarà les mesures oportunes per a la difusió i divulgació dels llocs de la memòria, així com dels valors que representa.

2. Las entidades locales deberán comunicar al Instituto Valenciano de la Memoria Democrática, los Derechos Humanos y las Libertades Públicas, u órgano que corresponda de conformidad con la Ley 14/2017, de 10 de noviembre, con carácter previo a su tramitación, las solicitudes de licencia de parcelación, movimiento de tierras, obra, edificación, derribo o intervención que les sean formuladas y afecten a un lugar de la memoria inscrita.

3. Con la finalidad de salvaguardar los valores que motivaron la inscripción en el catálogo, será necesaria la autorización del Instituto Valenciano de la Memoria Democrática, los Derechos Humanos y las Libertades Públicas, u órgano que corresponda de conformidad con la Ley 14/2017, de 10 de noviembre, para cualquier cambio o modificación que se desee llevar a cabo en un lugar de la memoria y que puede afectar a su conservación, tanto de todo tipo de obras o intervención, incluyendo remociones del terreno, como cambios de uso, cableado, antenas y conducciones aparentes.

4. La solicitud de autorización deberá acompañarse de un proyecto de conservación correspondiente a la intervención que se pretenda realizar y su repercusión sobre los valores del bien inscrita.

5. La autorización se entenderá caducada si transcurriera un año sin haberse iniciado las actuaciones para las que fue solicitada.

6. Se prohíben el almacenaje al aire libre de materiales y el vertido de residuos. La señalización del lugar para su dignificación deberá ajustarse a la tipología que se establezca y será armónica con el lugar y su significado histórico y simbólico.

Octavo. Obligaciones en relación con instrumentos de ordenación, urbanismo y medio ambiente

1. Los instrumentos de planificación territorial y el planeamiento urbanístico establecerán determinaciones de ordenación acordes con el régimen de protección establecido para los bienes inscritos en el Catálogo de lugares e itinerarios de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana.

2. El planeamiento urbanístico incluirá los lugares inscritos en el correspondiente catálogo mediante ficha individualizada y con un grado de protección adecuado a la preservación de dichos bienes.

3. El Instituto Valenciano de la Memoria Democrática, los Derechos Humanos y las Libertades Públicas o, en su caso, el órgano con competencias en materia de memoria que corresponda, emitirá informe preceptivo y vinculante al planeamiento territorial y urbanístico respecto de los bienes inscritos en el Catálogo de lugares e itinerarios de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana.

4. En las actuaciones sometidas a los instrumentos de prevención y control ambiental según la legislación vigente, se adoptarán las medidas protectoras y cautelares necesarias para conservar los bienes inscritos en el Catálogo de lugares e itinerarios de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana.

Noveno. Patrimonio arqueológico

Para la realización de intervenciones arqueológicas en el espacio inscrito como Lugar de la Memoria Democrática de la Comunitat Valenciana, se deberá presentar una propuesta de intervención que deberá definir su alcance en los términos que prescribe la Ley 4/1998, de 11 de junio, del Patrimonio Cultural Valenciano, modificado por la Ley 9/2017, de 7 de abril, e ir acompañada de la documentación técnica oportuna que permita su evaluación patrimonial. También deberá especificar la ubicación así como adjuntar las fotografías que permitan constatar la situación actual y su transcendencia patrimonial.

Décimo. Señalización y difusión

1. El Instituto Valenciano de la Memoria Democrática, los Derechos Humanos y las Libertades Públicas, u órgano que corresponda de conformidad con la Ley 14/2017, de 10 de noviembre, procederá a la señalización del bien protegido mediante la señalística corporativa sobre memoria democrática aprobada.

2. Dicho órgano adoptará las medidas oportunas para la difusión y divulgación de los lugares de la memoria así como de los valores que representa.

Onzé. Règim sancionador

1. L'incompliment de les obligacions i deures previstos en els preceptes anteriors donarà lloc a l'exigència de la corresponent responsabilitat sancionadora en els termes de l'art. 59 i següents de la Llei 14/2017.

2. D'igual manera, l'incompliment de les obligacions i deures establits en els preceptes anteriors sobre el règim de protecció, usos compatibles i mesures cautelars, facultarà a la Generalitat Valenciana l'expropiació forçosa dels terrenys i immobles inscrits com a llocs de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana, per causa d'utilitat pública o interès social. Constituirà a més causa d'interès social per a l'expropiació per la Generalitat Valenciana, el perill de destrucció o deterioració irreparable del bé.

Contra la present resolució, que posa fi a la via administrativa, es podrà interposar, potestativament, recurs de reposició davant d'aquest mateix òrgan, en el termini d'un mes, comptat des de l'endemà de la seua notificació o publicació, de conformitat amb el que es preveu en els articles 123 i 124 de la Llei 39/2015, d'1 d'octubre, del procediment administratiu comú de les administracions públiques, o bé, recurs contenciós administratiu en el termini de dos mesos, comptats des de l'endemà de la seua notificació o publicació, de conformitat amb el que es disposa en la Llei 29/1998, de 13 de juliol, reguladora de la jurisdicció contenciosa administrativa. Tot això sense perjudici que s'utilitze qualsevol altra via que es considere oportuna.

València, 15 de febrer de 2023.– La consellera de Participació, Transparència, Cooperació i Qualitat Democràtica: Rosa Pérez Garijo.

ANNEXOS

Per a l'elaboració de la present resolució s'han consultat les investigacions següents: MEJÍAS LÓPEZ, FELIPE (2020): *Arqueología de la represión, entre el silencio y la memoria: las fosas comunes del campo de concentración de Albaterra (San Isidro, Alicante)*. EBRE 38, Revista Internacional de la Guerra Civil (1936-1939) núm. 10; pàg. 69-123; la pàgina Web de l'Ajuntament de San Isidro (Alacant); RODRIGO, JAVIER (2005): *Cautivos: campos de concentración en la España Franquista, 1936-1947*. Editorial Crítica (Barcelona); HERNÁNDEZ DE MIGUEL, CARLOS (2021): *Los campos de concentración de Franco: Sometimiento, torturas y muerte tras las alambradas*. Ediciones B; MORENO SAEZ, FRANCISCO (2010): *La represión franquista en la provincia de Alicante*. Universitat d'Alacant; els projectes presentats per l'Ajuntament de San Isidro (Alacant) a les convocatòries de subvencions de la Conselleria de Participació, Transparència, Cooperació i Qualitat Democràtica, i les seues corresponents memòries justificatives, elaborats per Felipe Mejías López; la informació continguda en <http://www.loscamposdeconcentraciondefranco.es/campos/191>, i la pàgina web de la seua electrònica de la Direcció General del Cadastre del Ministeri d'Hisenda.

ANNEX I

A. Identificació del Bé Lloc de la Memòria Camp de Concentració d'Albaterra a San Isidro (Alacant).

A.1. Denominació principal.
Camp de Concentració d'Albaterra

A.2. Localització.
Província: Alacant
Comarca: Baix Segura
Municipi: San Isidro

A.3. Referències cadastrals.
Polígon 2 el Saladar. Terme municipal de San Isidro (Alacant).
Segons la seua electrònica del Cadastre. Direcció General del Cadastre. Ministeri d'Hisenda, comprén les parcel·les i referències cadastrals següents:

Undécimo. Régimen sancionador

1. El incumplimiento de las obligaciones y deberes previstos en los preceptos anteriores dará lugar a la exigencia de la correspondiente responsabilidad sancionadora en los términos del art. 59 y siguientes de la Ley 14/2017.

2. De igual manera, el incumplimiento de las obligaciones y deberes establecidos en los preceptos anteriores sobre el régimen de protección, usos compatibles y medidas cautelares, facultará a la Generalitat Valenciana la expropiación forzosa de los terrenos e inmuebles inscritos como lugares de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana, por causa de utilidad pública o interés social. Constituirá además causa de interés social para la expropiación por la Generalitat Valenciana el peligro de destrucción o deterioro irreparable del bien.

Contra la presente resolución, que pone fin a la vía administrativa, se podrá interponer, potestativamente, recurso de reposición ante este mismo órgano, en el plazo de un mes, contado desde el día siguiente al de su notificación o publicación, de conformidad con lo previsto en los artículos 123 y 124 de la Ley 39/2015, de 1 de octubre, del procedimiento administrativo común de las administraciones públicas, o bien, recurso contencioso-administrativo en el plazo de dos meses, contados desde el día siguiente al de su notificación o publicación, de conformidad con lo dispuesto en la Ley 29/1998, de 13 de julio, reguladora de la jurisdicción contencioso-administrativa. Todo ello sin perjuicio de que se utilice cualquier otra vía que se considere oportuna.

València, 15 de febrero de 2023.– La consellera de Participación, Transparencia, Cooperación y Calidad Democrática: Rosa Pérez Garijo.

ANEXOS

Para la elaboración de la presente resolución se han consultado las siguientes investigaciones: MEJÍAS LÓPEZ, FELIPE (2020): *Arqueología de la represión, entre el silencio y la memoria: las fosas comunes del campo de concentración de Albaterra (San Isidro, Alicante)*. EBRE 38, Revista Internacional de la Guerra Civil (1936-1939) núm. 10; pag. 69-123; la pàgina Web del Ayuntamiento de San Isidro (Alicante); RODRIGO, JAVIER (2005): *Cautivos: campos de concentración en la España Franquista, 1936-1947*. Editorial Crítica (Barcelona); HERNÁNDEZ DE MIGUEL, CARLOS (2021): *Los campos de concentración de Franco: Sometimiento, torturas y muerte tras las alambradas*. Ediciones B; MORENO SAEZ, FRANCISCO (2010): *La represión franquista en la provincia de Alicante*. Universidad de Alicante; los Proyectos presentados por el Ayuntamiento de San Isidro (Alicante) a las convocatorias de subvenciones de la Conselleria de Participación, Transparencia, Cooperación y Calidad Democrática, y sus correspondientes Memorias justificativas elaborados por Felipe Mejías López; la información contenida en <http://www.loscamposdeconcentraciondefranco.es/campos/191>, y la pàgina web de la sede electrònica de la Dirección General del Catastro del Ministerio de Hacienda.

ANEXO I

A. Identificación del Bien Lugar de la Memoria Campo de Concentració de Albaterra en San Isidro (Alicante).

A.1. Denominación principal.
Campo de Concentració de Albaterra

A.2. Localización.
Província: Alicante
Comarca: Vega Baja del Segura
Municipio: San Isidro

A.3. Referencias catastrales.
Polígono 2 *El Saladar*. Término municipal de San Isidro (Alicante).
Según la sede electrònica del Catastro. Dirección General del Catastro. Ministerio de Hacienda, comprende las siguientes Parcelas y Referencias Catastrales:

Parcel·la	Referència cadastral
120	03143A002001200000FX
121	03143A002001210000FI
122	03143A002001220000FJ
123	03143A002001230000FE
124	03143A002001240000FS
136	03143A002001360000FQ
137	03143A002001370000FP
138	03143A002001380000FL
140	03143A002001400000FP
141	03143A002001410000FL
142	03143A002001420000FT
147	03143A002001470000FR
148	03143A002001480000FD

A més, inclou part de la via de comunicació de domini públic 9025: Ref. Cadastral: 03143A002090250000FH, denominat Camí dels Presoners.

El Camp de Concentració d'Albatera es troba en la zona de saladers de l'actual terme municipal de San Isidro, municipi constituït segons Decret del Consell 41/1993, de 22 de març, per segregació d'Albatera.

San Isidro es va alçar en els anys 50 a una distància de 400 m, al W en línia recta del camp de concentració. Tots dos espais estan separats per la via del tren i per una llengua de terra cultivada de palmeres.

L'espai on va estar enclavat el camp de concentració es troba molt prop de la via del tren, a penes a 150 m, a cavall entre els paratges de la Bajura i Palomo, en un terreny obert ocupat per bancals, al costat d'una granja i diversos camins asfaltats que el travessen. S'arriba fins al camp després d'un recorregut d'uns 700 metres pel camí que parteix cap al NE des de l'estació, al costat de l'encreuament de la carretera de Catral a Albatera (CV-909).

Des del municipi de San Isidro el seu accés es pot realitzar per la carretera CV-909. Prenent la segona eixida de la rotonda, es continua per la CV-909 fins a la rotonda següent en direcció a CV-9092, seguint pel camí de la Partida Estacions, fins al monument commemoratiu del Camp de Concentració. Es continua per aquest mateix camí fins a l'inici del Camí dels Presoners.

A.4. Cronologia.

El Camp de Concentració d'Albatera (San Isidro, Alacant) té el seu origen en un camp de treball de la II República: El Camp de Treball del Segura, Secció Albatera, el qual va ser construït pel govern republicà seguint la instrucció emanada del Decret de la Presidència del Consell de Ministres, de 26 de desembre de 1936 (*Gaceta de la República* núm. 362, de 27 de desembre de 1936, pàg. 1118-1119).

La República concebia els camps de treball com a llocs de reclusió per a persones condemnades, en la seua majoria per raons polítiques (delictes de rebel·lió, desafecció al règim, sedició, derrotisme, espionatge i quintacolumnisme); i jutjats pels tribunals especials (tribunals especials populars, jutjats d'urgència i audiències provincials, de guàrdia, i tribunals d'espionatge i alta traïció).

Aquest camp era emblemàtic per a la República, per representar un sistema penitenciari nou. En la seua inauguració el 24 d'octubre de 1937, els tècnics (especialment un enginyer agrònom) van explicar als assistents com era la zona en aquest moment, i com hauria de ser en un futur pròxim: 40.000 Ha de saladers es convertirien en terrenys laborables. Estava prevista una ocupació de 3.000 reclusos. En 1938 la població penal en el camp va ser de 1.012 reclusos.

Com a camp de treball republicà acaba la seua comesa el 28 de març de 1939. Va ser en acabar la guerra civil quan el bàndol revoltat contra el govern legítim de la II República va aprofitar la infraestructura per a recloure-hi milers de persones que havien quedat atrapades en el costat perdedor.

Parcela	Referencia catastral
120	03143A002001200000FX
121	03143A002001210000FI
122	03143A002001220000FJ
123	03143A002001230000FE
124	03143A002001240000FS
136	03143A002001360000FQ
137	03143A002001370000FP
138	03143A002001380000FL
140	03143A002001400000FP
141	03143A002001410000FL
142	03143A002001420000FT
147	03143A002001470000FR
148	03143A002001480000FD

Además, incluye parte de la vía de comunicación de dominio público 9025: Ref. Catastral: 03143A002090250000FH, denominado Camino de los presos.

El Campo de Concentració de Albatera se encuentra en la zona de saladares del actual término municipal de San Isidro, municipio constituido según Decreto del Consell 41/1993, de 22 de marzo, por segregación de Albatera.

San Isidro se levantó en los años 50 a una distancia de 400 m. al W en línea recta del campo de concentración. Ambos espacios están separados por la vía del tren y por una lengua de tierra cultivada de palmeras.

El espacio donde estuvo enclavado el campo de concentración se encuentra muy cerca de la vía del tren, apenas a 150 m, a caballo entre los parajes de La Bajura y Palomo, en un terreno abierto ocupado por banales, junto a una granja y varios caminos asfaltados que lo atraviesan. Se llega hasta al campo tras un recorrido de unos 700 m. por el camino que parte hacia el NE desde la estación, junto al cruce de la carretera de Catral a Albatera (CV-909).

Desde el municipio de San Isidro su acceso se puede realizar por la carretera CV-909. Tomando la segunda salida de la rotonda, se continúa por la CV-909 hasta la siguiente rotonda en dirección a CV-9092, siguiendo por el camino de la Partida Estaciones, hasta el monumento conmemorativo del Campo de Concentració. Se continúa por ese mismo camino hasta el inicio del *Camino de los Presos*.

A.4. Cronología.

El Campo de Concentració de Albatera (San Isidro, Alicante) tiene su origen en un campo de trabajo de la II República: El Campo de Trabajo del Segura, Sección Albatera, el cual fue construido por el gobierno republicano siguiendo la instrucció emanada del Decreto de la Presidencia del Consejo de Ministros de 26 de diciembre de 1936 (*Gaceta de la República*, núm. 362, de 27 de diciembre de 1936, pg. 1.118-1.119).

La República concebia los campos de trabajo como lugares de reclusión para personas condenadas, en su mayoría por razones políticas (delitos de rebelión, desafecció al régimen, sedició, derrotismo, espionaje y quintacolumnismo); y juzgados por los tribunales especiales (Tribunales Especiales Populares, Juzgados de Urgencia y Audiencias Provinciales, de guardia, y tribunales de espionaje y alta traición).

Era este campo emblemático para la República por representar un sistema penitenciario novedoso. En su inauguració el 24 de octubre de 1937 los técnicos (especialmente un ingeniero agrónomo) explicaron a los asistentes lo que era la zona en ese momento, y lo que habría de ser en un futuro próximo: 40.000 Ha. de saladares se convertirían en terrenos laborables. Estaba prevista una ocupación de 3.000 reclusos. En 1938 la población penal en el campo fue de 1.012 reclusos.

Como campo de trabajo republicano termina su cometido el 28 de marzo de 1.939. Fue al acabar la guerra civil cuando el bando sublevado contra el gobierno legítim de la II República aprovechó la infraestructura para cercar a miles de personas que habían quedado atrapadas en el lado perdedor.

L'11 d'abril de 1939, segons nota de l'Estat Major, va quedar constituït oficialment el Camp de Concentració d'Albatera, camp de detenció i classificació de presoners on es van produir tota classe de vexacions, tortures i fins i tot assassinats. Serà clausurat set mesos després, el 27 octubre 1939. Durant aquest període es calcula una ocupació de 15.000 a 20.000 reclusos i un nombre encara indeterminat de morts per malaltia o inanició, així com per actes de violència i assassinats.

B. Identificació dels valors materials, històrics o simbòlics que justifiquen la seua declaració.

B.1. Antecedents: els camps de concentració del franquisme.

Juntament amb els diferents vestigis que ens permeten reconstruir la memòria democràtica (documents, testimoniatges orals, relats familiars, imatges, enregistraments sonors i audiovisuals, etc.), els espais, immobles o paratges en els quals es van produir tristes i tràgics esdeveniments ocupen un lloc destacat.

Com declaren els especialistes en la matèria «...la recuperació de la memòria a partir de los elementos físicos, permite fijar el pasado en el territorio, puede ofrecer la oportunidad de utilizar el espacio público como un instrumento eficaz al servicio del aprendizaje democrático» (MIR CURCÓ, C. -2009-: *Acción Pública y regulación memorial del territorio*, Barcelona, en VINYES, R. (Ed.): *El Estado y la memoria. Gobiernos y ciudadanos frente a los traumas de la historia*, pàg. 523-547, RBA).

En aquest sentit, l'existència dels camps de concentració del franquisme és una realitat que en els últims anys es revela essencial per a l'acreditació i l'anàlisi de la repressió indiscriminada que els revoltats van aplicar a la població en les zones republicanes, que anaven ocupant en la mesura que avançava l'ofensiva franquista, durant la guerra, i també en finalitzar aquesta i durant un llarg període de temps.

Des de 1936 fins a 1947 a l'Espanya franquista van funcionar, almenys, entre 200 i 300 camps de concentració de caràcter estable i molts altres de provisionals. Els camps de concentració del franquisme són una realitat prou desconeguda des del punt de vista històric, com és el cas d'Albatera, en el qual es van destruir tots els registres i les estructures que contenien. Les terres van ser posteriorment ocupades i molts dels indicis de la seua existència van desaparèixer.

Entre aquests camps de concentració destaquen els següents: Hotel Ciment (Cervera, Lleida); camp de Santa Ana (Astorga, Lleó); Miranda de Ebro (Burgos); camp de Santoña (Santander); San Gregorio (Saragossa); Seminari de Belchite (Saragossa); La Rinconada (Sevilla); convents de Las Isabelas, Las Agustinas i Las Claras (Múrcia); Formentera (Balears); San Marcos (Lleó); Horta (Barcelona); camp de Valdenoceda (Burgos), per a les Brigades Internacionals; Monestir d'Irache (Navarra); Camposancos (La Guardia, Pontevedra); Castuera (Badajoz); La Corchuela (Dos Hermanas, Sevilla); camp de concentració de San Pedro de Cardeña (Burgos).

La seua principal funció era «agafar a tots els presoners republicans i sotmetre'ls», això és, retindre la major quantitat de persones a les quals es va considerar presoners republicans: excombatents republicans de l'exèrcit popular, càrrecs públics republicans, militants de partits polítics i afiliats sindicals de la II República, i fins i tot, població civil, com a instrument especial de repressió.

En aquests espais repressius es classificaven els presos en funció de la seua afiliació política o grau de perillositat, i es distribuïen a presons o batallons de treball. Les comissions classificatòries determinaven el destí dels interns; els declarats afectes al règim eren posats en llibertat; els desafectes lleus i sense responsabilitats polítiques eren enviats als batallons de treball; i els desafectes greus anaven a presó i es posaven a la disposició de l'Auditoria de Guerra, per a ser processats pels tribunals militars. Els classificats com a delinqüents comuns eren enviats també a la presó.

En 1938 els camps de concentració franquistes albergaven més de 170.000 presoners. Segons xifres oficials de la Inspecció de Camps de Concentració de Presoners, en finalitzar la guerra havien passat pels camps 431.251 persones. Encara en 1946 estaven operatius 137 camps de treball i tres camps de concentració, amb 30.000 presoners polítics, destaquen Castuera (tancat el febrer de 1940), Formentera (en 1942) o Miranda de Ebro (1947).

El 11 de abril de 1939, según nota del Estado Mayor, quedó constituido oficialmente el Campo de Concentración de Albatera, campo de detención y clasificación de prisioneros donde se produjeron toda clase de vejaciones, torturas y hasta asesinatos. Será clausurado siete meses después, el 27 octubre 1939. Durante este periodo se calcula una ocupación de 15.000 a 20.000 reclusos y un número todavía indeterminado de muertes por enfermedad o inanición, así como por actas de violencia y asesinatos.

B. Identificación de los valores materiales, históricos o simbólicos que justifican su declaración.

B.1. Antecedentes: los campos de concentración del franquismo.

Junto con los diferentes vestigios que nos permiten reconstruir la memoria democrática (documentos, testimonios orales, relatos familiares, imágenes, grabaciones sonoras y audiovisuales, etc.), los espacios, inmuebles o parajes en los que se produjeron tristes y trágicos acontecimientos ocupan un lugar destacado.

Como declaran los especialistas en la materia «...la recuperación de la memoria a partir de los elementos físicos, permite fijar el pasado en el territorio, puede ofrecer la oportunidad de utilizar el espacio público como un instrumento eficaz al servicio del aprendizaje democrático» (MIR CURCÓ, C. -2009-: *Acción Pública y regulación memorial del territorio*, Barcelona, en VINYES, R. (Ed.): *El Estado y la memoria. Gobiernos y ciudadanos frente a los traumas de la historia*, pp. 523-547, RBA).

En este sentido, la existencia de los campos de concentración del franquismo es una realidad que en los últimos años se revela esencial para la acreditación y el análisis de la represión indiscriminada que los sublevados aplicaron a la población en las zonas republicanas, que iban ocupando en la medida que avanzaba la ofensiva franquista, durante la guerra, así como también al finalizar esta y durante un largo periodo de tiempo.

Desde 1936 hasta 1947 en la España franquista funcionaron, al menos, entre 200 y 300 campos de concentración de carácter estable y otros muchos provisionales. Los campos de concentración del franquismo son una realidad bastante desconocida desde el punto de vista histórico, como es el caso de Albatera, en el que se destruyeron todos los registros y las estructuras que contenían. Las tierras fueron posteriormente ocupadas y muchos de los indicios de su existencia desaparecieron.

Entre dichos campos de concentración destacan los siguientes: Hotel Cemento (Cervera, Lérida); Campo de Santa Ana (Astorga, León); Miranda de Ebro (Burgos); Campo de Santoña (Santander); San Gregorio (Zaragoza); Seminario de Belchite (Zaragoza); La Rinconada (La Rinconada, Sevilla); Conventos de las Isabelas, las Agustinas y las Claras (Murcia); Formentera (Balears); San Marcos (León); Horta (Barcelona); Campo de Valdenoceda (Burgos), para las Brigadas Internacionales; Monasterio de Irache (Navarra); Camposancos (La Guardia, Pontevedra); Castuera (Badajoz); La Corchuela (Dos Hermanas, Sevilla); Campo de concentración de San Pedro de Cardeña (Burgos).

Su principal función era «coger a todos los prisioneros republicanos y someterlos», esto es, la de retener a la mayor cantidad de personas a las que se consideró prisioneros republicanos: excombatientes republicanos del Ejército Popular, cargos públicos republicanos, militantes de partidos políticos y afiliados sindicales de la II República, e incluso, población civil, como instrumento especial de represión.

En estos espacios represivos se clasificaban los presos en función de su filiación política o grado de peligrosidad, y se distribuían a cárceles o batallones de trabajo. Las comisiones clasificatorias determinaban el destino de los internos; los declarados afectos al régimen eran puestos en libertad; los desafectos leves y sin responsabilidades políticas eran enviados a los batallones de trabajo; y los desafectos graves iban a prisión y se ponían a disposición de la Auditoría de Guerra para ser procesados por los tribunales militares. Los clasificados como delinquentes comunes eran enviados también a la cárcel.

En 1938 los campos de concentración franquistas albergaban a más de 170.000 prisioneros. Según cifras oficiales de la Inspección de Campos de Concentración de Prisioneros, al finalizar la guerra habían pasado por los campos 431.251 personas. Todavía en 1946 estaban operativos 137 campos de trabajo y tres campos de concentración, con 30.000 prisioneros políticos, destacan Castuera (cerrado en febrero de 1940), Formentera (en 1942) o Miranda de Ebro (1947).

Segons Javier Rodrigo, prop de 500.000 presoners van passar pels camps de concentració entre 1936 i 1942. Carlos Hernández de Miguel (2019) va identificar prop de 300 camps franquistes, calculant que hi haurien passat entre 700.000 i 1.000.000 de persones.

Franco va crear, el 5 de juliol de 1937, la Inspecció dels Camps de Concentració de Presoners (ICCP), l'objectiu de la qual era centralitzar la gestió de tots els camps. Alguns historiadors assenyalen funcionaris nazis de la Gestapo com els organitzadors de la xarxa de camps de concentració franquistes, i que es van inspirar en els camps de concentració de la mateixa Alemanya nazi per al disseny dels espanyols.

Entre els oficials nazis va destacar Paul Winzer, del qual alguns sostenen que va ser l'autor de l'organització dels camps franquistes. D'altra banda, diversos recintes, com els camps de Laredo o El Dueso, van ser habilitats i gestionats en els seus inicis per batallons del *Corpo di Truppe Volontaire* de la Itàlia feixista.

En els camps de concentració, i en altres establiments repressius, els presoners estaven jerarquitzats de tal manera que alguns presos comuns molt violents i sense motivacions polítiques estaven en un escaló superior a la majoria dels altres presoners, treballant de vigilants, els denominats *caps de vara*.

També alguns dels encarregats de l'administració en els camps havien sigut represaliats de la zona republicana. No era infreqüent que els qui propinaven les pallisses als presos foren excombatents, excaptius, falangistes o familiars de víctimes de la repressió en la retaguarda republicana, als quals se'ls deixava entrar en els establiments repressius.

Hi ha consens entre els historiadors a afirmar, segons testimoniatges de supervivents i dels mateixos informes oficials franquistes, que les condicions d'internament eren atroces. Els interns van suportar condicions de vida deplorables per l'amuntegament, la malaltia, les tortures i maltractaments, així com, a vegades, fins i tot, la mort.

A això, s'afegia el fet que els revoltats franquistes no reconeixien els soldats republicans com a presoners de guerra, per la qual cosa mai se'ls va aplicar el Conveni de Ginebra de 27 de juliol de 1929, al qual estava adherit Espanya des de la monarquia, relatiu al tracte degut als presoners de guerra.

Alguns estudis sintetitzen la il·legalitat en el tracte als reclusos en l'ús de presoners per a treballs militars (prohibit explícitament pel Conveni), l'internament preventiu generalitzat sense condemna, l'ús de la tortura per a obtenir testimonis i acusacions, i les execucions arbitràries.

També s'ha destacat la corrupció generalitzada imperant entre l'oficialitat que administrava els camps, que va permetre l'enriquiment de molts militars i va agreujar el sofriment dels internats sota la seua custòdia.

B.2. Valors materials.

L'interès material o físic de l'espai del Camp de Concentració d'Albatera, consisteix en la recuperació i senyalització d'aquella superfície en la qual va estar instal·lat aquest camp, així com la dels seus elements estructurals i instal·lacions més destacables, com ara canalitzacions, barracons, torres de vigilància, camí d'accés, etc., que permeten recuperar, fixar i interpretar els fets repressius esdevinguts en aquest espai durant el temps en què va romandre obert.

Després del tancament del camp l'octubre de 1939, es va produir una profunda transformació del lloc. Van desaparèixer la majoria dels rastres visibles de la presència del camp de concentració. Les terres van ser posteriorment ocupades i tots els seus indicis van quedar enterrats, com si el camp de concentració mai no haguera existit.

No obstant això, el rastre d'alguns dels elements que van integrar el camp és perfectament visible a partir dels fotogrames del primer vol americà (sèrie A -1945/46-) sobre la vertical del camp el 19 de juny de 1946. Aquest permet veure el seu perfil i disposició, mostrant sobre el terreny encara sense rompre la planta rectangular del camp. Per mitjà del segon vol americà el juliol de 1956 (Sèrie B -1956/57-) s'intueix la silueta de la tanca exterior, encara que ja molt desdibuixada entre el reticle del nou parcel·lari.

En l'actualitat, el conjunt està compost per un espai agrícola. Alguns dels elements amb els quals comptava anteriorment han sigut corroborats per les intervencions arqueològiques dels últims anys.

Al costat d'això, les prospeccions arqueològiques en el camp han posat al descobert la troballa de munició percutida, constatant que es

Según Javier Rodrigo, cerca de 500.000 prisioneros pasaron por los campos de concentración entre 1936 y 1942. Carlos Hernández de Miguel (2019) identificó cerca de 300 campos franquistas, calculando que habrían pasado por ellos entre 700.000 y 1.000.000 de personas.

Franco creó el 5 de julio de 1937 la Inspección de los Campos de Concentración de Prisioneros (ICCP) cuyo objetivo era centralizar la gestión de todos los campos. Algunos historiadores señalan a funcionarios nazis de la Gestapo como los organizadores de la red de campos de concentración franquistas, y que se inspiraron en los campos de concentración de la propia Alemania nazi para el diseño de los españoles.

Entre los oficiales nazis destacó Paul Winzer, del que algunos sostienen que fue el autor de la organización de los campos franquistas. Por otra parte, diversos recintos, como los campos de Laredo o El Dueso, fueron habilitados y gestionados en sus inicios por batallones del *Corpo di Truppe Volontaire* de la Italia fascista.

En los campos de concentración, y en otros establecimientos represivos, los prisioneros estaban jerarquizados de tal modo que algunos presos comunes muy violentos y sin motivaciones políticas estaban en un escalón superior a la mayoría del resto de prisioneros, trabajando de vigilantes, los denominados *cabos de vara*.

También algunos de los encargados de la administración en los campos habían sido represaliados de la zona republicana. No era infrecuente que los que propinaban las palizas a los presos fueran excombatientes, excautivos, falangistas o familiares de víctimas de la represión en la retaguardia republicana a los que se les dejaba entrar en los establecimientos represivos.

Hay consenso entre los historiadores a afirmar, según testimonios de supervivientes y de los propios informes oficiales franquistas, que las condiciones de internamiento eran atroces. Los internos soportaron condiciones de vida deplorables por el hacinamiento, la enfermedad, las torturas y malos tratos, así como, en ocasiones, incluso, la muerte.

A esto se añadía el hecho de que los sublevados franquistas no reconocían a los soldados republicanos como prisioneros de guerra, con lo que nunca se les aplicó el Convenio de Ginebra de 27 de julio de 1929, al que estaba adherido España desde la monarquía, relativo al trato debido a los prisioneros de guerra.

Algunos estudios sintetizan la ilegalidad en el trato a los reclusos en el uso de prisioneros para trabajos militares (prohibido explícitamente por el Convenio), el internamiento preventivo generalizado sin condena, el uso de la tortura para obtener testimonios y acusaciones y las ejecuciones arbitrarias.

También se ha destacado la corrupción generalizada imperante entre la oficialidad que administraba los campos, que permitió el enriquecimiento de muchos militares y agravó el sufrimiento de los internados bajo su custodia.

B.2. Valores materiales.

El interés material o físico del espacio del *Campo de Concentración de Albatera*, estriba en la recuperación y señalización de aquella superficie en la que estuvo instalado dicho campo, así como la de sus elementos estructurales e instalaciones más destacables, tales como canalizaciones, barracones, torres de vigilancia, camino de acceso, etc., que permitan recuperar, fijar e interpretar los hechos represivos acontecidos en dicho espacio durante el tiempo que permaneció abierto.

Tras el cierre del campo en octubre de 1939, se produjo una profunda transformación del lugar. Desaparecieron la mayoría de los rastros visibles de la presencia del campo de concentración. Las tierras fueron posteriormente ocupadas y todos sus indicios quedaron enterrados, como si el campo de concentración nunca hubiese existido.

No obstante, el rastro de algunos de los elementos que integraron el campo es perfectamente visible a partir de los fotogramas del primer vuelo americano (serie A -1945/46-) sobre la vertical del campo el 19 de junio de 1946. Este permite ver su perfil y disposición, mostrando sobre el terreno todavía sin roturar la planta rectangular del campo. Por medio del segundo vuelo americano en julio de 1956 (Serie B -1956/57-) se intuye la silueta del vallado exterior aunque ya muy desdibujada entre la retícula del nuevo parcelario.

En la actualidad, el conjunto está compuesto por un espacio agrícola. Algunos de los elementos con los que contaba anteriormente han sido corroborados por las intervenciones arqueológicas de los últimos años.

Junto a ello, las prospecciones arqueológicas en el campo han puesto al descubierto el hallazgo de munició percutida, constatando que se

van disparar armes llargues dins del camp. La prova material d'aquesta circumstància comença a indicar que es van produir afusellaments a l'interior del camp, i per tant morts, tal com compten els testimoniatges dels presoners, desconeixent-se fins al moment la ubicació exacta de les fosses del camp de concentració.

Des dels anys 50 s'han produït descobriments puntuals d'ossos complets, que apareixen disseminats, i ocupen, a vegades, espais pertanyents al mateix camp. A més, es va descobrir una probable fossa comuna en 1977, que segons es constata es va obrir immediata a la tanca del sector SW del camp.

En els últims anys, per part de la Conselleria de Participació, Transparència, Cooperació i Qualitat Democràtica, i amb el suport de l'Ajuntament de San Isidro, s'han finançat mitjançant subvencions unes actuacions arqueològiques dutes a terme per Felipe Mejías López, dins del pla general d'investigació del projecte «*Las huellas de la memoria. Investigación arqueológica, localización y exhumación de fosas comunes de represaliados en el Campo de Concentración de Albufera*», mitjançant autoritzacions arqueològiques de la Direcció Territorial d'Educació, Cultura i Esport d'Alacant, de data 15.10.2020 i 26.08.2021, així com l'exhumació de les restes arqueològiques de fonamentacions dels barracons o de qualssevol altres estructures que pogueren romandre soterrades.

B.3. Valors històrics i simbòlics.

B.3.1. Com s'ha exposat adés, el Camp de Concentració d'Albufera té el seu origen en un camp de treball de la II República: el Camp de Treball del Segura, Secció Albufera, que va funcionar des del 24 octubre 1937 al 28 març 1939.

Aquest camp de treball va ser reutilitzat pels colpistes al final de la guerra, com a camp de concentració per a recloure la població de la zona republicana capturada principalment al port d'Alacant. El camp va funcionar com a lloc de detenció, i d'identificació, classificació i redistribució de presoners encara sense jutjar.

El camp tenia forma d'un polígon irregular amb unes dimensions exteriors de 709 metres de longitud per 200 metres d'ample i una superfície aproximada de 12 Ha de terreny. Si es compara amb les dimensions del pla original del camp republicà, aquestes són coincidents.

Tal com consta per al camp republicà, el camp franquista es degué articular entorn de dos espais perfectament diferenciats: un rectangle de 238×118 m, on es trobava l'accés a través d'una porta de doble fulla d'uns 8 m d'amplària; i adossat a aquest, un altre rectangle de 471×200 m, configurat com una gran explanada en la qual es van disposar els barracons per als reclusos.

Tota la instal·lació estava envoltada per una tanca protegida amb filferro espinós de 3 metres d'altura, reforçada al seu torn en l'espai destinat als presos amb una segona línia de filat; d'aquesta manera es deixava entremig un carrer a manera de passeig de ronda, en la qual es van situar diverses torres de vigilància de 8 metres d'altura amb llocs de metralladores i il·luminació durant la nit.

De l'antic camp republicà degueren quedar els barracons que es van construir alternant unitats prefabricades de parets de fusta al costat d'uns altres íntegrament de maçoneria; els paviments eren de ciment i s'elevaven entre 10 i 15 cm sobre el sòl, la qual cosa obligava a la instal·lació d'escalons en els accessos. L'altura rondava els 4 metres amb sostres de dos aiguavessos i coberta d'uralita; en molts d'ells es deixava una faixa perimetral sense tancar en la trobada entre la teulada i les parets per a facilitar la ventilació. Ignorem les dimensions totals dels edificis, però els testimoniatges parlen d'amplàries entre 8 i 10 metres i longituds variables que oscil·larien entre 40 i 90 m.

A principis d'abril comencen a arribar expedicions integrades en la seua major part per aquells que s'havien refugiat al port d'Alacant. Després d'un breu pas pel camp dels Ametlers (Alacant), i una vegada separats de les dones, entre els dies 4 i 7 d'abril de 1939 van arribar fins a Albufera en diverses expedicions ferroviàries milers de refugiats civils, sindicalistes, militars i polítics que no havien pogut escapar per mar del cercol de les tropes franquistes i italianes. S'hi van anar unint també altres detinguts provinents de pobles del Baix Segura.

Els presos van ser numerats i van ser custodiats, en un primer moment, per soldats del 6é Batalló del Regiment de Muntanya d'Arapiles, i després, pel 2n Tabor de Regulars de Melilla. Els soldats marroquins van tindre una actuació despietada, perquè molts testimoniatges

dispararon armas largas dentro del campo. La evidencia material de esta circunstancia empieza a indicar que se produjeron fusilamientos en el interior del campo, y por tanto muertes, tal y como cuentan los testimonios de los prisioneros, desconociéndose hasta el momento la ubicación exacta de las fosas del campo de concentración.

Desde los años 50 se han producido descubrimientos puntuales de huesos completos, que aparecen disseminados, ocupando, en ocasiones, espacios pertenecientes al propio campo. Además se descubrió una probable fosa común en 1977, que según se constata se abrió inmediata a la valla del sector SW del campo.

En los últimos años por parte de la Conselleria de Participación, Transparencia, Cooperación y Calidad Democrática, y con el apoyo del Ayuntamiento de San Isidro, se han financiado mediante subvenciones actuaciones arqueológicas llevadas a cabo por Felipe Mejías López, dentro del plan general de investigación del proyecto *Las huellas de la memoria. Investigación arqueológica, localización y exhumación de fosas comunes de represaliados en el Campo de Concentración de Albufera*, mediante autorizaciones arqueológicas de la Dirección Territorial de Educación, Cultura y Deporte de Alicante de fechas 15.10.2020 y 26.08.2021, así como la exhumación de los restos arqueológicos de cimentaciones de los barracones o de cualesquiera otras estructuras que pudieran permanecer soterradas.

B.3. Valores históricos y simbólicos.

B.3.1. Como se ha expuesto anteriormente, *El Campo de Concentración de Albufera*, tiene su origen en un campo de trabajo de la II República: *El Campo de Trabajo del Segura, Sección Albufera*, que funcionó desde el 24 octubre 1937 a 28 marzo 1939.

Dicho campo de trabajo fue reutilizado por los golpistas al final de la guerra como campo de concentración para recluir a la población de la zona republicana capturada principalmente en el puerto de Alicante. El campo funcionó como lugar de detención, y de identificación, clasificación y redistribución de prisioneros todavía sin juzgar.

El campo tenía forma de un polígono irregular con unas dimensiones exteriores de 709 m de longitud por 200 m de ancho y una superficie aproximada a 12 Ha. de terreno. Si se compara con las dimensiones del plano original del campo republicano, estas son coincidentes.

Tal y como consta para el campo republicano, el campo franquista se debió articular en torno a dos espacios perfectamente diferenciados: un rectángulo de 238×118 m, donde se encontraba el acceso a través de una puerta de doble hoja de unos 8 m. de anchura; y adosado a este, otro rectángulo de 471×200 m configurado como una gran explanada en la que se dispusieron los barracones para los reclusos.

Toda la instalación estaba rodeada por una valla protegida con alambrada de espino de 3 m de altura, reforzada a su vez en el espacio destinado a los presos con una segunda línea de alambrada; de este modo se dejaba entre medias una calle a modo de paseo de ronda en la que se situaron varias torres de vigilancia de 8 m. de altura con puestos de ametralladoras e iluminación durante la noche.

Del antiguo campo republicano debieron quedar los barracones que se construyeron alternando unidades prefabricadas de paredes de madera junto a otros íntegramente de mampostería; los pavimentos eran de cemento y se elevaban entre 10 y 15 cm sobre el suelo, lo que obligaba a la instalación de escalones en los accesos. La altura rondaba los 4 m con techos a dos aguas y cubierta de uralita; en muchos de ellos se dejaba una faja perimetral sin cerrar en el encuentro entre el tejado y las paredes para facilitar la ventilación. Ignoramos las dimensiones totales de los edificios, pero los testimonios hablan de anchuras entre 8 y 10 m y longitudes variables que oscilarían entre 40 y 90 m.

A principios de abril empiezan a llegar expediciones integradas en su mayor parte por aquellos que se habían refugiado en el puerto de Alicante. Tras un breve paso por el campo de *Los Almendros* (Alicante), y una vez separados de las mujeres, entre los días 4 y 7 de abril de 1939 llegaron hasta Albufera en varias expediciones ferroviarias miles de refugiados civiles, sindicalistas, militares y políticos que no habían podido escapar por mar del cerco de las tropas franquistas e italianas. Ellos se fueron uniendo también otros detenidos procedentes de pueblos de la Vega Baja del Segura.

Los presos fueron numerados y fueron custodiados, en un primer momento, por soldados del 6º Batallón del Regimiento de Montaña de Arapiles, y luego, por el 2º Tabor de Regulares de Melilla. Los soldados marroquíes tuvieron una actuación despietada, pues muchos testimo-

asseguren que disparaven quan algun pres s'acostava als filats. A més, segons algunes fonts, les autoritats militars van instaurar un procediment per a evitar fugides que consistia a castigar amb l'afusellament els qui tenien el número anterior i posterior a l'escapolit.

S'han establert diferents xifres sobre els presoners internats; algunes investigacions parlen d'entre 12.000 i 16.000 persones en els moments de major ocupació (ràtio espacial per persona d'uns 5 m².); unes altres parlen de 14.600 homes. Segons la publicació *Hoja Oficial de Alicante* (28/IV/1939), quan visita el camp el governador militar de la província, Joaquín Carballo Álvarez, s'informa que hi ha 6.800 presoners.

Diferents testimoniatges de reclusos que van aconseguir salvar la vida, es refereixen a un mínim de 15.000 persones. Entre ells destaquen dos testimoniatges: el d'Eduardo de Guzmán (historiador, periodista i director en 1937 del periòdic sindicalista de Madrid *Castilla Libre*), segons el qual, la xifra seria d'unes 18.000 o 20.000 persones, i el testimoniatge del brigadista internacional originari d'Alcàsser, Josep Eduard Almudéver Mateu (1919-2021), que tenia 19 anys en aquells dies, que parla de 17.000 persones.

Segons les mateixes fonts, en el moment del tancament, a la fi d'octubre de 1939, l'ocupació ja no devia superar els 2.000 individus.

Des de l'inici els presoners van ser desposseïts de totes les seues pertinences de valor, en molts casos fins i tot de la roba i del calçat. Atapeïts els barracons i les poques tendes de campanya facilitades, la majoria dels presos es van veure obligats a dormir al ras sobre el sòl, esquena amb esquena, amb l'única protecció d'alguna manta.

En el camp hi havia una absència quasi total d'aigua, amb intervals de tres o quatre dies sense subministrament, i de menjar durant la primera setmana. Els primers aliments van arribar als tres dies de l'internament i van consistir en una llanda de sardines per a tres presos i un tros de pa per a cinc persones. Aquesta dieta romandrà més o menys invariable durant tot el mes d'abril, donant-se amb freqüència diverses jornades de dejuni entre una ingesta i la següent, i substituint les sardines per un pot de lletilles bullides per a quatre presos.

Amb el pas dels dies, aquesta extrema penúria porta els presoners a menjar pràcticament de tot el que troben, xicotets animals que es colen en el camp, escorces de taronges o faves rebutjades per alguns presoners privilegiats que reben subministraments de familiars, menjar podrit, o fins i tot manolls d'alfals comprats als guardies.

La privació d'aigua deteriora les condicions higièniques, a més les latrines deixen de funcionar molt prompte, convertint l'interior dels barracons en un lloc insalubre. També va haver-hi episodis continus de pluges el mes d'abril.

Proliferen insectes i paràsits (polls, puces, xinxes i mosquits), que, unit a l'esgotament extrem causat per la deshidratació, la fam, la contínua exposició a la intempèrie i la falta de descans, fan que la salut dels presoners es faça malbé.

En efecte, els testimoniatges assenyalen com els patiments més traumàtics i dolorosos per als detinguts el tifus, els trastorns intestinals provocats per la falta d'higiene (disenteria), i la dieta (diarrees severes i/o restrenyiment continuat durant períodes de fins a tres setmanes).

Els nombrosos metges existents entre els detinguts només poden diagnosticar les malalties, ja que no se'ls faciliten medicines per als tractaments. Tots els afectats, sense oblidar els que ingressen en el camp ja malalts, queden abandonats a la seua sort.

L'11 d'abril es va permetre l'eixida dels xiquets menors de 16 anys, i una setmana després la dels majors de 60.

A l'amuntegament, privacions i la malaltia cal sumar les humiliacions i els càstigs. Amb les fosses sèptiques dels barracons col·lapsades, els presoners són obligats a realitzar les seues necessitats en rases excavades per ells mateixos, a l'aire lliure i a la vista de tots, incrementant la sensació d'indefensió i sotmetiment. Segons testimoniatge del presoner Isidre Benet Palou (milicià anarquista), aquesta estratègia vexatòria arribava a l'extrem que les escasses entrevistes que els més afortunats poden mantindre amb els seus éssers estimats es cobren a 2 pessetes (conversa pública i a distància, separats pel doble filferro espinós), i 5 pessetes per una breu trobada vigilada.

La indisciplina o qualsevol falta que es considere punible pot implicar la reclusió en la graella, un xicotet recinte d'uns 10 m² tancat amb filats i situat a ple sol en l'eixample central del camp, obligant els cas-

nios a assegurar que disparaban en cuanto algún preso se acercaba a las alambradas. Además, según algunas fuentes, las autoridades militares instauraron un procedimiento para evitar fugas que consistía en castigar con el fusilamiento a los que tenían el número anterior y posterior al fugado.

Se han establecido distintas cifras sobre los prisioneros internados; algunas investigaciones hablan de entre 12.000 y 16.000 personas en los momentos de mayor ocupación (ratio espacial por persona de unos 5 m²); otras hablan de 14.600 hombres. Según la *Hoja Oficial de Alicante* (28/IV/1939), cuando visita el campo el gobernador militar de la provincia, Joaquín Carballo Álvarez, se informa que hay 6.800 prisioneros.

Distintos testimonios de reclusos que consiguieron salvar la vida, se refieren a un mínimo de 15.000 personas. Entre ellos destacan dos testimonios: el de Eduardo de Guzmán (historiador, periodista y director en 1937 del periódico sindicalista de Madrid *Castilla Libre*), según el cual, la cifra sería de unas 18.000 o 20.000 personas, y el testimonio del brigadista internacional originario de Alcácer, José Eduardo Almudéver Mateu (1919-2021), que tenía 19 años por aquel entonces, que habla de 17.000 personas.

Según las mismas fuentes, en el momento del cierre, a finales de octubre de 1939, la ocupación ya no debía superar los 2.000 individuos.

Desde el inicio los prisioneros fueron desposeídos de todas sus pertenencias de valor, en muchos casos incluso de la ropa y del calzado. Abarrotados los barracones y las pocas tiendas de campaña facilitadas, la mayoría de los presos se vieron obligados a dormir al raso sobre el suelo, *espalda con espalda*, con la única protección de alguna manta.

En el campo había una ausencia casi total de agua, con intervalos de tres o cuatro días sin suministro, y de comida durante la primera semana. Los primeros alimentos llegaron a los tres días del internamiento y consistieron en una lata de sardinas para tres presos y un trozo de pan para cinco personas. Esa dieta permanecerá más o menos invariable durante todo el mes de abril, dándose con frecuencia varias jornadas de ayuno entre una ingesta y la siguiente, y sustituyendo las sardinas por un bote de lentejas hervidas para cuatro presos.

Con el paso de los días, esta extrema penuria lleva a los prisioneros a comer prácticamente de todo lo que encuentran, pequeños animales que se cuecen en el campo, cortezas de naranjas o habas desechadas por algunos prisioneros privilegiados que reciben suministros de familiares, comida podrida, o incluso manojos de alfalfa comprados a los guardias.

La privación de agua deteriora las condiciones higiénicas, además las letrinas dejan de funcionar muy pronto, convirtiendo el interior de los barracones en un lugar insalubre. También hubo episodios continuos de lluvias en el mes de abril.

Prolifera insectos y parásitos (piojos, pulgas, chinches y mosquitos), que, unido al agotamiento extremo causado por la deshidratación, el hambre, la continua exposición a la intemperie y la falta de descanso, hacen que la salud de los prisioneros se resienta.

En efecto, los testimonios señalan como los padecimientos más traumáticos y dolorosos para los detenidos, el tifus, los trastornos intestinales provocados por la falta de higiene (disenteria) y la dieta (diarreas severas y/o estreñimiento continuado durante periodos de hasta tres semanas).

Los numerosos médicos existentes entre los detenidos solo pueden diagnosticar las enfermedades, puesto que no se les facilitan medicinas para los tratamientos. Todos los afectados, sin olvidar a los que ingresan en el campo ya enfermos quedan abandonados a su suerte.

El 11 de abril se permitió la salida de los niños menores de 16 años, y una semana después la de los mayores de 60.

Al hacinamiento, privaciones y la enfermedad hay que sumar las humillaciones y los castigos. Con las fosas sépticas de los barracones colapsadas, los prisioneros son obligados a realizar sus necesidades en zanjales excavados por ellos mismos, al aire libre y a la vista de todos, incrementando la sensación de indefensión y sometimiento. Según testimonio del prisionero Isidro Benet Palou (miliciano anarquista), esta estrategia vejatoria llega al extremo de que las escasas entrevistas que los más afortunados pueden mantener con sus seres queridos se cobren a 2 pesetas (conversación pública y a distancia, separados por la doble alambrada de espino), y 5 pesetas por un breve encuentro vigilado.

La indisciplina o cualquier falta que se considere punible puede acarrear la reclusión en la parrilla, un pequeño recinto de unos 10 m² cerrado con alambradas y situado a pleno sol en el ensanche central del

tigats a romandre dempeus durant hores, o fins i tot dies, vigilats per guàrdies amb ordre de no deixar-los descansar.

Sovintegen les pallisses i el maltractament psicològic, incloent-hi simulacres de 'passejos'. La por i l'estrés augmenten quan es realitzen rodes de reconeixement per falangistes i comissions d'autoritats i veïns d'altres pobles dels voltants, i fins i tot de la resta d'Espanya, que arriben quasi diàriament al camp buscant reconèixer entre els presoners el culpable de qualsevol afront o teòric delictes. Aquestes identificacions, realitzades al marge de qualsevol legalitat i de connivència amb l'autoritat del camp, acaben en *sacas*, els resultats de les quals són deduïbles.

Aquest cúmul de circumstàncies provoca prompte intents d'evasió. Alguns reclusos acaben triomfant, encara que les represàlies en cas de captura són terribles; els afusellaments realitzats en el camp que se citen en els testimoniatges tenen quasi sempre el seu origen en fugides fracassades.

Tot l'anteriorment exposat degué ocasionar un nombre de morts encara pendent d'avaluar de manera definitiva, bé siga per afusellament (es parteix d'una xifra de més de 600 executats), bé per malaltia o inanició.

Certament, es van produir afusellaments al marge de qualsevol procés judicial. Segons consta en les fonts utilitzades, els afusellaments van començar a donar-se en la segona quinzena de maig, a plena llum del dia i davant milers de presoners formats i obligats a presenciar l'acte, a cantar el *Cara al Sol*, i fins i tot a desfilar davant els cadàvers una vegada consumat l'afusellament, tot això amb evident finalitat denigrant, coercitiva i allisonadora.

Els càlculs de víctimes afusellades es basen fonamentalment en dades provinents de testimoniatges orals o en les memòries publicades d'alguns presoners; l'única xifra d'afusellats provinent de documentació oficial s'ha extret del Registre Civil d'Albatera, on apareixen huit morts per arma de foc, a més d'altres dos morts per malaltia. D'aquests huit afusellats, almenys quatre van ser executats junts en la matinada de l'1 de juliol de 1939, i la resta el 14, 16 i 29 de setembre, i el 15 d'octubre. La causa de mort anotada pels funcionaris del Registre Civil va ser ferida per arma de foc.

El camp de concentració es va clausurar el mes d'octubre de 1939, concretament el 27 d'octubre, poc temps després de començar la II Guerra Mundial.

El tancament, segons alguns testimonis, va ser motivat per una epidèmia de tuberculosi i tifus produïda per les males condicions higièniques i alimentàries. La majoria dels presos van passar llavors al camp de concentració de Porta Coeli (Nàquera-Serra), però també a altres centres penitenciaris, batallons de treball forçat, o van ser condemnats a mort després d'un Consell de Guerra sumaríssim.

Coneixem la identitat d'alguns presos del camp de concentració gràcies al llistat de presoners elaborat per Francisco Moreno Sáez, a partir de les fitxes de l'Arxiu Històric Provincial d'Alacant i diverses relacions de presoners del penal de Sant Miquel d'Oriola.

Entre els presoners es trobaven, entre altres, alts càrrecs del Govern, líders sindicals, comissaris polítics, periodistes i militars d'alta graduació. Eren la cúpula del que quedava del Govern (i altres els noms dels quals romanen en l'anonimat). I hi restaren com a presoners persones amb estudis, industrials, professionals, bracers, etc., la major part d'ells compresos entre els 18 i 45 anys, i de molt variada condició social (Annex II de la Resolució de 27 de maig de 2022, de la Direcció General de Qualitat Democràtica, Responsabilitat Social i Foment de l'Autogovern, per la qual s'incoa el procediment per a la declaració i inscripció en el Catàleg de llocs i itineraris de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana del Camp de Concentració d'Albatera, al terme municipal de San Isidro (Alacant), com a lloc de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana, i se sotmet l'expedient al tràmit d'informació pública (DOGV 9355, 06.06.2022).

Al final de les seues activitats el filferro espinós i la uralita de les teulades dels barracons van ser venuts a agricultors i amos de cases i terres a Albatera i zones pròximes. Encara hui es continuen utilitzant, sense que molts dels seus propietaris imaginem el que representen.

Es va salvar del complet enderrocament el que havia sigut el forn de coure pa, reutilitzat posteriorment com a caseta d'eines.

Van desaparèixer la majoria dels rastres visibles de l'existència del camp. Les terres van ser posteriorment ocupades i tots els seus indicis

campo, obligando a los castigados a permanecer de pie durante horas, o incluso días, vigilados por guardias con orden de no dejarlos descansar.

Menudean las palizas y el maltrato psicológico -incluyendo simulacros de *paseos*-. El miedo y el estrés aumentan cuando se realizan ruedas de reconocimiento por falangistas y comisiones de autoridades y vecinos de otros pueblos de los alrededores, e incluso del resto de España, que llegan casi a diario al campo buscando reconocer entre los prisioneros al culpable de cualquier afrenta o teórico delito. Dichas identificaciones, realizadas al margen de cualquier legalidad y en connivencia con la autoridad del campo, acaban en *sacas* cuyos resultados son deducibles.

Este cúmulo de circunstancias provoca pronto intentos de evasión. Algunos reclusos acaban triunfando, aunque las represalias en caso de captura son terribles; los fusilamientos realizados en el campo que se citan en los testimonios tienen casi siempre su origen en fugas fracasadas.

Todo lo anteriormente expuesto debió ocasionar un número de muertes todavía pendiente de evaluar de forma definitiva, bien sea por fusilamiento (se parte de una cifra de más de 600 ejecutados), bien por enfermedad o inanición.

Ciertamente se produjeron fusilamientos al margen de cualquier proceso judicial. Según consta en las fuentes utilizadas, los fusilamientos empezaron a darse en la segunda quincena de mayo, a plena luz del día y ante miles de prisioneros formados y obligados a presenciar el acto, a cantar el *Cara al Sol*, e incluso a desfilar ante los cadáveres una vez consumado el fusilamiento, todo ello con evidente finalidad denigrante, coercitiva y aleccionadora.

Los cálculos de víctimas fusiladas se basan fundamentalmente en datos procedentes de testimonios orales o en las memorias publicadas de algunos prisioneros; la única cifra de fusilados proveniente de documentación oficial se ha extraído del Registro Civil de Albatera, donde aparecen ocho fallecidos por arma de fuego, además de otros dos muertos por enfermedad. De estos ocho fusilados, al menos cuatro fueron ejecutados a la vez en la madrugada del 1 de julio de 1939, y el resto el 14, 16 y 29 de septiembre, y el 15 de octubre. La causa de muerte anotada por los funcionarios del Registro Civil fue herida por arma de fuego.

El campo de concentración se clausuró en el mes de octubre de 1939, concretamente el 27 de octubre, poco tiempo después de comenzar la II Guerra Mundial.

El cierre, según algunos testigos, fue motivado por una epidemia de tuberculosis y tifus producida por las malas condiciones higiénicas y alimentarias. La mayoría de los presos pasaron entonces al campo de concentración de *Porta Coeli* (Nàquera-Serra), pero también a otros centros penitenciarios, batallones de trabajo forzado o fueron condenados a muerte después de un Consejo de Guerra sumarísimo.

Conocemos la identidad de algunos presos del campo de concentración gracias al listado de prisioneros elaborado por Francisco Moreno Sáez a partir de las fichas del Archivo Histórico Provincial de Alicante y diversas relaciones de presos de la cárcel de San Miguel de Orihuela.

Entre los prisioneros se encontraban, entre otros, altos cargos del Gobierno, líderes sindicales, comisarios políticos, periodistas y militares de alta graduación. Eran la cúpula de lo que quedaba del Gobierno (y otros cuyos nombres permanecen en el anonimato). Permanecieron como prisioneros, personas con estudios, industriales, profesionales, braceros, etc., la mayor parte de ellos comprendidos entre los 18 y 45 años, y de muy variada condición social (Anexo II de la Resolución de 27 de mayo de 2022, de la Dirección General de Calidad Democrática, Responsabilidad Social y Fomento del Autogobierno por el que se incoa el procedimiento para la declaración e inscripción en el Catálogo de lugares e itinerarios de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana del Campo de Concentració de Albatera, en el término municipal de San Isidro (Alicante), como lugar de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana y se somete el expediente a información pública: DOGV número 9355 de 06.06.2022).

Al final de sus actividades la alambra de espio y la uralita de los tejados de los barracones fueron vendidos a agricultores y dueños de casas y tierras en Albatera y zonas cercanas. Todavía hoy se siguen utilizando, sin que muchos de sus propietarios imaginem lo que representan.

Se salvó del completo derribo lo que había sido el horno de cocer pan reutilizado posteriormente como caseta de aperos.

Desaparecieron la mayoría de los rastros visibles de la presencia del campo. Las tierras fueron posteriormente ocupadas y todos sus indicios

van quedar enterrats; com si el camp mai no haguera existit; malgrat que encara es manté la seua petjada en la memòria col·lectiva dels agricultors de l'entorn immediat, en els veïns dels pobles pròxims, i fins i tot en la toponímia (*Cami dels Presoners*).

No serà fins a la realització d'abancalaments per part de l'Institut Nacional de Colonització, a mitjan anys 50, quan les restes del camp foren definitivament retirades i abocades en una parcel·la immediata a l'estació de tren Albaterra-Catral, on posteriorment es van alçar les instal·lacions d'una empresa d'estructures metàl·liques.

Mereix destacar-se la troballa en les labors arqueològiques dutes a terme, entre altres restes, de tres projectils de plom pertanyents a munició militar per a fusells de l'últim terç del segle XIX (bala de fusell tipus Lefauchaux), dues bales cilíndriques i una de cònica, que caldria posar en relació amb la presència de paramilitars falangistes i requetés en les nombroses saques que pogueren haver-s'hi produït quasi diàriament.

Afegir finalment que diversos agricultors van assegurar en el seu moment haver trobat restes òssies, en cavar en finques de la zona.

B.3.2. La importància simbòlica del Camp de Concentració d'Albaterra, consisteix en el fet de constituir un testimoni excepcional de la brutal repressió i tractament per part dels qui es van alçar contra el poder legítimament constituït de la II República sobre la població que es trobava a Alacant, últim territori republicà, i que pretenia fugir al final de la guerra civil. Per tant, el seu protagonisme històric i simbòlic, envoltat de fets traumàtics, exigeix la seua protecció com a lloc de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana, així com la seua deguda recuperació, senyalització i interpretació com a homenatge i dignificació de les víctimes.

En efecte, amb aquesta declaració es pretén contribuir a fixar materialment el passat mitjançant la recuperació d'un espai vinculat al terror, on es van cometre pels vencedors de la guerra tot tipus de vulneracions dels drets humans (maltractaments, tortures, assassinats) i normes internacionals sobre presoners de guerra (inaplicació del Conveni de Ginebra de 27 de juliol de 1929, relatiu al tracte degut als presoners de guerra), i amb què es va donar inici a un llarg període de temps durant el qual la violència sistemàtica va constituir el mitjà de defensar i imposar el nou projecte polític i la ideologia dels vencedors.

A més, la seua rellevància per a la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana és manifesta. Consta a la Comunitat Valenciana l'existència d'altres camps de concentració franquistes després de la guerra, però cap d'ells no va tindre la significació política i simbòlica del Camp de Concentració d'Albaterra, sense oblidar el Camp de Concentració dels Ametlers (Alacant) i el Camp de Concentració de Portaceli, estretament vinculats amb el camp d'Albaterra i formant part de la mateixa maquinària repressiva, donat el transvasament de nombrosos presoners entre ells, i en considerables casos el destí final va ser la seua execució al Terror de Paterna.

D'acord amb els estudis més recents, després de la guerra a la Comunitat Valenciana es van obrir aproximadament uns 49 camps de concentració franquistes (Alacant: 15; Castelló: 13 i València: 21) (Annex III de la Resolució de 27 de maig de 2022, de la Direcció General de Qualitat Democràtica, Responsabilitat Social i Foment de l'Autogovern, per la qual s'incoa el procediment per a la declaració i inscripció en el Catàleg de llocs i itineraris de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana del Camp de Concentració d'Albaterra, al terme municipal de San Isidro (Alacant), com a lloc de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana, i se sotmet l'expedient al tràmit d'informació pública (DOGV 9355, 06.06.2022).

Hem de tindre en compte que, segons documentació de l'època que ha arribat fins el nostres dies, fins i tot es van arribar a fer crides pel nou govern militar després de la guerra, als combatents republicans que havien sigut vençuts per al seu reagrupament, els quals en la majoria dels casos respongueren a la crida del nou règim establert. En el cas de la Comunitat Valenciana, es van publicar crides en aquest sentit. Algun d'aquells textos s'incorporen a continuació:

«Por orden del Gobierno Militar de Valencia. Presentación de todos los individuos del ejercito rojo. De orden de la Autoridad Militar, todos los individuos pertenecientes al disperso ejercito enemigo deben dirigir-

quedaron enterrados; como si el campo nunca hubiese existido; pese a que todavía se mantiene su huella en la memoria colectiva de los agricultores del entorno inmediato, en los vecinos de los pueblos cercanos, e incluso en la toponímia (*Camino de los Presos*).

No será hasta la realización de abancalamientos por parte del Instituto Nacional de Colonización a mediados de los años 50 cuando los restos del campo sean definitivamente retirados y vertidos en una parcela inmediata a la estación de tren Albaterra-Catral, donde posteriormente se levantaron las instalaciones de una empresa de estructuras metálicas.

Merece destacarse el hallazgo en las labores arqueológicas llevadas a cabo, entre otros restos, de tres proyectiles de plomo pertenecientes a munición militar para fusiles del último tercio del siglo XIX (bala de fusil tipo Lefauchaux), dos balas cilíndricas y una cónica, que habría que poner en relación con la presencia de paramilitares falangistas y requetés en las numerosas sacas que pudiesen haberse producido casi a diario.

Añadir finalmente que varios agricultores aseguraron en su momento haber encontrado restos óseos al cavar en fincas de la zona.

B.3.2. La importancia simbólica del *Campo de Concentración de Albaterra*, estriba en el hecho de constituir un testimonio excepcional de la brutal represión y tratamiento por parte de aquellos que se alzaron contra el poder legítimamente constituido de la II República, sobre la población que se encontraba en Alicante, último territorio republicano, y que pretendía huir al final de la guerra civil.

Por tanto, su protagonismo histórico y simbólico, rodeado de hechos traumáticos, exige su protección como Lugar de la Memoria Democrática de la Comunitat Valenciana, así como su debida recuperación, señalización e interpretación como homenaje y dignificación de las víctimas.

En efecto, con esta declaración se pretende contribuir a fijar materialmente el pasado mediante la recuperación de un espacio vinculado al terror, en donde se cometieron por los vencedores de la guerra todo tipo de vulneraciones de los Derechos Humanos (malos tratos, torturas, asesinatos) y normas internacionales sobre prisioneros de guerra (inaplicación del Convenio de Ginebra de 27 de julio de 1929, relativo al trato debido a los prisioneros de guerra), y con el que se dio inicio a un largo periodo de tiempo durante el cual la violencia sistemática constituyó el medio de defender e imponer el nuevo proyecto político e ideología de los vencedores.

Además, su relevancia para la memoria democrática de la Comunitat Valenciana es manifesta. Constan en la Comunitat Valenciana la existencia de otros campos de concentración franquistas tras la guerra, pero ninguno de ellos tuvo la significación política y simbólica que el *Campo de Concentración de Albaterra*, sin olvidar el *Campo de Concentración de Los Almendros* (Alicante) y el *Campo de Concentración de Portaceli*, estrechamente vinculados con el campo de Albaterra y formando parte de la misma maquinaria represiva, dado el trasvase de numerosos prisioneros entre ellos, que en considerables casos su destino final fue la ejecución en *El Terror* de Paterna.

De acuerdo con los estudios más recientes, tras la guerra en la Comunitat Valenciana se abrieron aproximadamente unos 49 campos de concentración franquistas (Alicante: 15; Castelló: 13 y Valencia: 21) (Anexo III de la Resolució de 27 de mayo de 2022, de la Direcció General de Calidad Democrática, Responsabilidad Social y Fomento del Autogobierno por el que se incoa el procedimiento para la declaración e inscripció en el Catálogo de lugares e itinerarios de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana el Campo de Concentració de Albaterra, en el término municipal de San Isidro (Alicante), como lugar de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana y se somete el expediente a información pública (DOGV 9355, 06.06.2022).

Hay que tener en cuenta que según documentación de la época que ha llegado hasta nuestros días, incluso se llegó a hacer llamamientos por el nuevo gobierno militar tras la guerra a los combatientes republicanos que habían sido vencidos para su reagrupación, cuyos contingentes, en la mayoría de los casos respondieron a la llamada del nuevo régimen establecido. En el caso de la Comunitat Valenciana, se publicaron llamamientos en este sentido. Alguno de cuyos textos se incorpora a continuación:

«Por orden del Gobierno Militar de Valencia. Presentación de todos los individuos del ejercito rojo. De orden de la Autoridad Militar todos los individuos pertenecientes al disperso ejercito enemigo deben dirigir-

se al campo de concentración de prisioneros mas próximo a sus pueblos respectivos, y los que se encuentren en la capital a la plaza de toros.

Los campos de concentración se encuentran en los pueblos siguientes: Manuel, Soneja, Sot de Ferrer, Algar de Palancia, Azuébar, Vall de Uxó, Almenara, Chilches y Moncófar.

Interesa el rápido cumplimiento de aquesta orden, pues además de encontrar en ellos la debida asistencia, tendrán las facilidades consiguientes para integrarse en el mas breve plazo posible a sus pueblos respectivos».

No obstant això, malgrat l'anterior i que alguns camps concentraren un nombre important de reclusos (3.000, 5.000, 12.000 reclusos), i fins i tot es van mantindre oberts durant més temps, el Camp de Concentració d'Albatera ha deixat una empremta molt profunda en l'imaginari col·lectiu.

El Camp de Concentració d'Albatera va ser el destí de la major part de les persones que els revoltats van capturar a Alacant, últim territori controlat per la República en el context del final de la guerra.

Fugint de les tropes revoltades, unes 15.000 o 20.000 persones van acabar al port de la ciutat, tot esperant la seua evacuació marítima pel govern de la República. Les tropes franquistes van impedir l'aproximació dels vaixells i van capturar els qui intentaven fugir-ne. Després d'un breu pas pel Camp dels Ametlers (Alacant), en la seua majoria van ser dirigits a Albatera.

En els últims anys s'ha treballat en l'elaboració d'un llistat complet de presoners, treball complex i de llarg recorregut que ha de sotmetre's a una constant revisió, com a eina fonamental per a aprofundir en la història del camp i tractar d'indagar sobre el destí últim dels qui van hi passar.

Hi ha proves de contínues morts i desaparicions en el camp, així com dels seus soterrats en fosses excavades en els voltants. L'aparició a partir dels anys 50 de restes humanes esqueletitzades ha sigut constant i significativa i s'estén per una superfície considerable, que fa pensar en una possible fossa comuna, en aquest moment sotmesa a prospecció arqueològica.

D'aquesta manera, la petjada que ha deixat en la consciència col·lectiva aquest camp de concentració s'alimenta de proves físiques i veritats, de testimoniatges de primera mà, però també de records i pors, interioritzats durant dècades de silenci.

Per tot això, el Camp de Concentració d'Albatera (San Isidro, Alacant), sí que té una indiscutible i singular rellevància històrica per al poble valencià, en tractar-se d'un espai fonamental que actua com a revitalitzador de la memòria democràtica i, per tant, essencial per a afirmar la consciència simbòlica i d'identificació de la cultura democràtica valenciana, i fins i tot, la del panorama memorialista de l'Estat.

C. Descripción e identificación de las partes del bien y de su entorno que son objeto de inscripción

Distintos factores han permès delimitar el que hauria sigut el perímetre, l'estructura i configuració del Camp de Concentració d'Albatera, fonamentalment, el pla original de les instal·lacions conservat a Salamanca i les fotografies aèries dels vols americans (vols fotogramètrics realitzats per Army Map Service dels EUA: Serie A -1945/46- de 19 de juny de 1946, i- Serie B -1956/57-1956) als quals es fa referència en l'Annex IV de la Resolució de 27 de maig de 2022, de la Direcció General de Qualitat Democràtica, Responsabilitat Social i Foment de l'Autogovern, per la qual s'incoa el procediment per a la declaració i inscripció en el Catàleg de llocs i itineraris de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana del Camp de Concentració d'Albatera, al terme municipal de San Isidro (Alacant), com a lloc de la memòria democràtica de la Comunitat Valenciana, i se sotmet l'expedient al tràmit d'informació pública (DOGV 9355, 06.06.2022), així com la troballa de restes humanes en els anys 50.

A la vista de l'anterior, i si es compara el camp de concentració franquista amb les dimensions del pla original del camp republicà, aquestes són coincidents, pel que es pot afirmar que el perímetre del recinte no va ser substancialment modificat després del seu pas a les mans de l'exèrcit franquista.

A més, els treballs arqueològics duts a terme en els últims temps han permès localitzar alguns espais concrets del camp de concentració d'Albatera, així com algunes de les restes de barracons d'aquesta ins-

se al campo de concentración de prisioneros mas próximo a sus pueblos respectivos y los que se encuentren en la capital a la plaza de toros.

Los campos de concentración se encuentran en los pueblos siguientes: Manuel, Soneja, Sot de Ferrer, Algar de Palancia, Azuébar, Vall de Uxó, Almenara, Chilches y Moncófar.

Interesa el rápido cumplimiento de esta orden, pues además de encontrar en ellos la debida asistencia, tendrán las facilidades consiguientes para integrarse en el mas breve plazo posible a sus pueblos respectivos».

Sin embargo, pese a lo anterior y que algunos campos concentraron un número importante de reclusos (3.000, 5.000, 12.000 reclusos), e incluso se mantuvieron abiertos durante más tiempo, el *Campo de Concentración de Albatera* ha dejado una huella en el imaginario colectivo muy profunda.

El *Campo de Concentración de Albatera* fue el destino de la mayor parte de las personas que los sublevados capturaron en Alicante, último territorio controlado por la República en el contexto del final de la guerra.

Huyendo de las tropas sublevadas, unas 15.000 o 20.000 personas acabaron en el puerto de la ciudad esperando su evacuación marítima por el gobierno de la República. Las tropas franquistas impidieron la aproximación de los buques y apresaron a quienes intentaban huir. Tras un breve paso por el *Campo de Los Almendros* (Alicante) fueron, en su mayoría, dirigidos a Albatera.

En los últimos años se ha trabajado en la elaboración de un listado completo de prisioneros, trabajo complejo y de largo recorrido que debe someterse a una constante revisión como herramienta fundamental para profundizar en la historia del campo y tratar de indagar sobre el destino último de quienes pasaron por allí.

Hay evidencias de continuas muertes y desapariciones en el campo, así como sus enterramientos en fosas excavadas en las inmediaciones. La aparición a partir de los años 50 de restos humanos esqueletizados ha sido constante y significativa y se extiende por una superficie considerable, que hace pensar en una posible fosa común, en este momento sometida a prospección arqueológica.

De este modo, la huella que ha dejado en la conciencia colectiva este campo de concentración se alimenta de evidencias físicas y verdades, de testimonios de primera mano, pero también de recuerdos y miedos, interiorizados durante décadas de silencio.

Por todo ello, el *Campo de Concentración de Albatera*, (San Isidro, Alicante) tiene una indiscutible y singular relevancia histórica para el pueblo valenciano al tratarse de un espacio fundamental que actúa como revitalizador de la memoria democrática, y, por tanto, esencial para afianzar la conciencia simbólica y de identificación de la cultura democrática valenciana, e incluso, la del panorama memorialista del Estado.

C. Descripción e identificación de las partes del bien y de su entorno que son objeto de inscripción

Distintos factores han permitido delimitar lo que habría sido el perímetro, la estructura y configuración del *Campo de Concentración de Albatera*, fundamentalmente, el plano original de las instalaciones conservado en Salamanca, las fotografías aéreas de los vuelos americanos (vuelos fotogramétricos realizados Army Map Service EEUU: Serie A -1945/46- de 19 de junio de 1946 y- Serie B -1956/57-1956) a los que se hace referencia en el anexo IV de la Resolución de 27 de mayo de 2022, de la Dirección General de Calidad Democrática, Responsabilidad Social y Fomento del Autogobierno por el que se incoa el procedimiento para la declaración e inscripción en el Catálogo de lugares e itinerarios de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana el Campo de Concentració de Albatera, en el término municipal de San Isidro (Alicante), como lugar de la memoria democrática de la Comunitat Valenciana y se somete el expediente a información pública (DOGV 9355, 06.06.2022), así como el hallazgo de restos humanos en los años 50.

A la vista de lo anterior, y si se compara el campo de concentración franquista con las dimensiones del plano original del campo republicano, estas son coincidentes por lo que se puede afirmar que el perímetro del recinto no fue substancialmente modificado tras su paso a manos del ejército franquista.

Además, los trabajos arqueológicos llevados a cabo en los últimos tiempos han permitido localizar algunos espacios concretos del campo de concentración de Albatera, así como algunos de los restos de barraco-

tal·lació repressiva, avançant també en la identificació i caracterització arqueològica sobre el terreny dels límits del camp.

D'aquesta manera, tenim:

C.1. Espais i elements que són objecte d'inscripció: el camp i els seus accessos.

C.1.1. Són elements objectes d'inscripció, el camp de concentració constituït pel perímetre d'un polígon irregular d'uns 709 metres de longitud per 200 metres d'ample, amb una superfície aproximada a 12 Ha de terreny i un entorn de 50 metres contigus a aquest polígon, en raó a la seua adequada protecció per tractar-se d'una zona de rellevant interès arqueològic.

En efecte, el Camp de Concentració d'Albatera per les seues peculiars característiques adés manifestades, hauria de comptar amb un procés ampli i metòdic d'excavació arqueològica dirigit a la seua recuperació, conservació i posada en valor, per a la seua posterior interpretació i divulgació.

Així mateix, hauran de ser inscrits tots aquells elements que es troben en aquest espai que en l'actualitat estan a la vista, així com els elements ocults i els que en un futur puguin ser exhumats.

Així tenim com a elements visibles:

– Barracons. Restes de la fonamentació. Segons la fonts utilitzades, són les úniques restes arqueològiques que s'han trobat a Espanya d'un camp d'aquestes característiques; destaca la resta d'un barracó complet amb 21 pilars i una extensió de més de 60 metres de longitud i 8 metres d'amplària. L'estructura exhumada, malgrat estar arrasada fins al nivell de la fonamentació, encara conserva *in situ* l'arrancada dels pilars, construïts de rajola buida amb algeps sobre lloses de pedra (coordenades 689963-4227232).

– Cuina-forn del camp. Originalment havia sigut el forn de pa del camp de treball republicà, funció que degué mantindre durant els mesos en què va estar operatiu el camp franquista. Del que contenen els presoners, es dedueix que en aquesta àrea se situaven els pavellons d'oficines, el cos de guàrdia i les cuines. Finalitzades les activitats del camp, es va transformar en una caseta d'eines (coordenades 689930-4227168).

– Desguassos. Arquetes dels lavabos.

C.1.2. Accessos

Part del camí d'accés (Camí dels Presoners). Es tracta de la via 9025 que enllaça amb la via 9017, la qual comunica l'estació de ferrocarril d'Albatera amb el camp amb una longitud d'aproximadament 500 metres, i prossegueix el seu traçat fins a la confluència actual amb el camí 9014. Per aquest camí els presos van accedir a les instal·lacions del camp. L'àmbit de protecció de la via de comunicació seria d'aproximadament 178 metres (coordenades 68939-422134 a 690078-4227233), en estar inclosa en el perímetre del mateix camp, i uns 50 metres dins de l'entorn.

C.2. Altres espais i elements adjacents.

Aquests espais i elements queden fora de la inscripció de la declaració de lloc de la memòria, però es documenten a l'efecte de contribuir a la recuperació dels fets que hi succeïren.

C.2.1.: Espais i elements relacionats amb les activitats i el funcionament.

– Torres de vigilància, Torre 1 actualment travessada per la tanca d'una granja (689946-4227472), i Torre 2 (689867-4227453).

– Palmeres tirotejades: Palmera 1 (689895-4227479); Palmera 2 (689641-4227384).

– Lloc on es van depositar els enderroc del camp (689396-4226405).

– Tolla, brollador i bassa de la Font Profunda, utilitzats pels presos. A partir de la primera quinzena de juny, quan el nombre de presoners havia descendit ostensiblement i la situació dins del camp s'havia estabilitzat, es va permetre l'eixida de grups reduïts escortats per guàrdies fins al paratge de la Font Profunda, situat a 800 metres en línia recta, per a endreçar-se en una bassa excavada sobre la roca, on es recull l'aigua salobre d'un brollador immediat a una casa amb pou. La tradició oral encara manté viu el record de l'estiu de 1939, quan els encarregats de custodiar els presoners, els soldats del 2n Tabor de Regulars de Melilla es banyaven i endreçaven les seues cavalleries en la tolla (689586-4226404).

nes de esta instalación represiva, avanzando también en la identificación y caracterización arqueológica sobre el terreno de los límites del campo.

De esta manera tenemos:

C.1. Espacios y elementos que son objeto de inscripción: el campo y sus accesos.

C.1.1. Son elementos objetos de inscripción, el campo de concentración constituido por el perímetro de un polígono irregular de unos 709 m. de longitud por 200 m. de ancho, con una superficie aproximada de 12 Ha. de terreno y un entorno de 50 metros contiguos a dicho polígono, en razón a su adecuada protección por tratarse de una zona de relevante interés arqueológico.

En efecto, el *Campo de Concentración de Albatera* por sus peculiares características anteriormente manifestadas, debería contar con un proceso amplio y metódico de excavación arqueológica dirigido a su recuperación, conservación y puesta en valor, para su posterior interpretación y divulgación.

Asimismo deberán ser inscritos todos aquellos elementos que se encuentran en ese espacio que en la actualidad están a la vista, así como los elementos ocultos y los que en un futuro puedan ser exhumados.

Así tenemos como elementos visibles:

– Barracones. Restos de la cimentación. Según la fuentes utilizadas son los únicos restos arqueológicos que se han encontrado en España de un campo de estas características; destaca el resto de un barracón completo con 21 pilares y una extensión de más de 60 m de longitud y 8 m de anchura. La estructura exhumada, pese a estar arrasada hasta el nivel de la cimentación, todavía conserva *in situ* el arranque de los pilares, contruidos de ladrillo hueco con yeso sobre lajas de piedra (coordenadas 689963-4227232).

– Cocina-horno del campo. Originalmente había sido el horno de pan del campo de trabajo republicano, función que debió mantener durante los meses en que estuvo operativo el campo franquista. De lo que cuentan los prisioneros se deduce que en esa área se situaban los pabellones de oficinas, el cuerpo de guardia y las cocinas. Finalizadas las actividades del campo se transformó en una caseta de aperos (coordenadas 689930-4227168).

– Desagües. Arquetas de los aseos.

C.1.2. Accesos

Parte del camino de acceso (*Camino de los Presos*). Se trata de la vía 9025 que enlaza con la vía 9017, la cual comunica la estación de ferrocarril de Albatera con el campo con una longitud de aproximadamente 500 m, y prosigue su trazado hasta la confluencia actual con el camino 9014. Por este camino los presos accedieron a las instalaciones del campo. El ámbito de protección de la vía de comunicación sería de aproximadamente 178 m (coordenadas 68939-422134 a 690078-4227233), al estar incluida en el perímetro del propio campo, y unos 50 m dentro del entorno.

C.2. Otros espacios y elementos adyacentes.

Estos espacios y elementos quedan fuera de la inscripción de la declaración de Lugar de la Memoria, pero se documentan a los efectos de contribuir a la recuperación de los hechos allí ocurridos.

C.2.1.: Espacios y elementos relacionados con las actividades y el funcionamiento.

– Torres de vigilancia, Torre 1 actualmente atravesada por la valla de una granja (689946-4227472), y Torre 2 (689867-4227453).

– Palmeras tiroteadas: Palmera 1 (689895-4227479); Palmera 2 (689641-4227384).

– Lugar donde se depositaron los escombros del campo (689396-4226405).

– Charca, manantial y balsa de la *Fuente Honda* utilizadas por los presos. A partir de la primera quincena de junio, cuando el número de prisioneros había descendido ostensiblemente y la situación dentro del campo se había estabilizado, se permitió la salida de grupos reducidos escoltados por guardias hasta el paraje de la *Fuente Honda*, situado a 800 m en línea recta, para asearse en una balsa excavada sobre la roca, donde se recoge el agua salobre de un manantial inmediato a una casa con pozo. La tradición oral aún mantiene vivo el recuerdo del verano de 1939, cuando los encargados de custodiar a los prisioneros, los soldados del 2º Tabor de Regulars de Melilla se bañaban y adecentaban a sus caballerías en la charca (689586-4226404).

– Safareig dels presos (689459-4226313). Molt prop de la tolla, a penes a 150 metres i al costat del camí que va de l'estació al camp, encara existeix el safareig on els captius llavaven les seues robes.

– Pedrera del camp de concentració, on tan sols un any abans els presos del camp republicà s'ocupaven obrint una pedrera (689458-4226119).

– En les zones adjacents a la tanca del camp s'han identificat espais de freqüentació i ús (abocadors en xicotetes fosses), possiblement relacionats amb les cuines del camp de treball republicà.

C.2.2. Fosses comunes.

Els testimoniatges sobre l'aparició de restes humanes en els voltants del camp apunten a l'existència de fosses comunes.

El descobriment de restes òssies va començar a produir-se a la fi dels anys 50. Les remocions de terres produïdes per les rompudes impulsades per l'Institut Nacional de Colonització (INC), que van incloure l'excavació d'assarbs i rases per a la instal·lació de canalitzacions d'aigua per a reg, afectaren la integritat d'alguna fossa situada en la parcel·la coneguda com del 'tio de les Pedres', molt prop de l'accés al camp per la seua part W, la qual cosa va provocar la dispersió d'aquestes restes pels voltants.

Els propietaris refereixen la troballa fortuïta d'ossos no fragmentats en nivells superficials durant els primers mesos d'explotació dels terrenys, sobretot mentre es feien tasques de llaurat amb conreador, la qual cosa implica un aprofundiment de la reixa de l'arada no superior als 30-40 cm (Ref. catastral 03143A002001220000FJ, polí. 2, parcel·la 122).

Segons testimoniatges, en tots els casos, i seguint els advertiments del capatàs assignat per l'INC per a la supervisió d'aquell sector, els descobriments van ser silenciats i els ossos enterrats de nou.

En 1977 durant els treballs de drenatge realitzats per l'IRYDA (689971-4227317) és localitzada accidentalment una fossa comuna en la mateixa parcel·la.

Els enterraments se situaven a una cota entorn d'1,5 metres de profunditat i estaven associats a grans lleties d'una matèria terrosa endurida de color gris identificada com morter de ciment. Es tractaria d'una fossa de grans dimensions, o bé de diverses fosses de menor grandària, encara que pràcticament contigües.

Pel que sembla, la fossa es va obrir immediata a la tanca del sector SW del camp, un lloc ocupat per les tropes encarregades de la seua vigilància, i a resguard de mirades indiscretas per la proximitat de diversos barracons que actuarien a manera de pantalla.

C.2.3. Element memorialista.

La CNT i AIT l'any 1995 va construir un monument en record de tots els presos del camp, situat molt prop de l'estació de tren de San Isidro; a escassos metres de les vies del ferrocarril.

Són dues bigues de ferro amb cadenes enrotllades, col·locades al costat del text següent: «EN RECORD DE TOTS ELS ÉSSERS HUMANS QUE VAN PATIR I VAN MORIR PER UN MÓN MÉS JUST I MÉS LLIURE. CAMP D'ALBATERA. MAIG 1939-1995». CNT / AIT.

C.2.4. Altres.

Entre altres elements quedaria per identificar l'emplaçament del *Campo Chico*, citat per nombrosos testimoniatges de presoners i del qual a penes se'n sap res; la petjada física deixada sobre el territori per aquesta infraestructura seria molt tènue pel caràcter efímer de la seua existència.

D) Delimitació cartogràfica amb les seues corresponents coordenades geogràfiques.

D.1. Delimitació literal cartogràfica del Lloc de la Memòria. Coordenades:

Punt centreide. Fus 30 ETRS89 (sentit horari).

UTMe: 690151

UTMn: 4227477

Altura aproximada: 6 msnm

X	Y
Punt A 690237	4227800
690398	4227686
689953	4227399

– Lavadero de los presos (689459-4226313). Muy cerca de la charca, apenas a 150 m y junto al camino que va de la estación al campo, todavía existe el lavadero donde los cautivos lavaban sus ropas.

– Cantera del campo de concentración, donde tan solo un año antes los presos del campo republicano se ocupaban abriendo una cantera (689458-4226119).

– En las zonas adyacentes a la valla del campo se han identificado espacios de frecuentación y uso (vertederos en pequeñas fosas), posiblemente relacionados con las cocinas del campo de trabajo republicano.

C.2.2. Fosas comunes.

Los testimonios sobre la aparición de restos humanos en las inmediaciones del campo apuntan a la existencia de fosas comunes.

El descubrimiento de restos óseos comenzó a producirse a finales de los años 50. Las remociones de tierras producidas por las roturaciones impulsadas por el Instituto Nacional de Colonización (INC), que incluyeron la excavación de azarbes y zanjas para la instalación de canalizaciones de agua para riego, debieron afectar a la integridad de alguna fosa situada en la parcela conocida como del *tío de las Piedras*, muy cerca del acceso al campo por su parte W, lo que provocó la dispersión de esos restos por las inmediaciones.

Los propietarios refieren el hallazgo fortuito de huesos no fragmentados en niveles superficiales durante los primeros meses de explotación de los terrenos, sobre todo mientras se realizaban tareas de labrado con cultivador, lo que implica una profundización de la reja del arado no superior a los 30-40 cm. (Ref. catastral 03143A002001220000FJ, políg. 2, parcela 122).

Según testimonios, en todos los casos, y siguiendo las advertencias del capataz asignado por el INC para la supervisión de aquel sector, los descubrimientos fueron silenciados y los huesos enterrados de nuevo.

En 1977 durante los trabajos de avenamiento realizados por el IRYDA (689971-4227317) es localizada accidentalmente una fosa común en la misma parcela.

Los enterramientos se situaban a una cota en torno a 1,5 m de profundidad y estaban asociados a grandes lentejones de una materia terrosa apelmazada de color gris identificada como mortero de cemento. Se trataría de una fosa de grandes dimensiones, o bien de varias fosas de menor tamaño, aunque prácticamente contiguas.

Al parecer, la fosa se abrió inmediata a la valla del sector SW del campo, un lugar ocupado por las tropas encargadas de su vigilancia y a salvo de miradas indiscretas por la proximidad de varios barracones que actuarían a modo de pantalla.

C.2.3. Elemento memorialista.

La CNT y AIT en el año 1.995, construyó un monumento en recuerdo de todos los presos del campo situado muy cerca de la estación de tren de San Isidro; a escasos metros de las vías del ferrocarril.

Son dos vigas de hierro con cadenas enrolladas, colocadas junto al siguiente texto: «EN RECUERDO DE TODOS LOS SERES HUMANOS QUE SUFRIRON Y MURIERON POR UN MUNDO MÁS JUSTO Y MÁS LIBRE. CAMPO DE ALBATERA. MAYO 1939 – 1.995». C.N.T./ A.I.T

C.2.4. Otros.

Entre otros elementos quedaría por identificar el emplazamiento del *Campo Chico*, citado por numerosos testimonios de prisioneros y del que apenas se sabe nada; la huella física dejada sobre el territorio por esta infraestructura sería muy tenue por lo efímero de su existencia.

D) Delimitación cartográfica con sus correspondientes coordenadas geográficas.

D.1. Delimitación literal cartográfica del Lugar de la Memoria. Coordenadas:

Punto centroide. Huso 30 ETRS89 (sentido horario).

UTMe: 690151

UTMn: 4227477

Altura aproximada: 6 msnm

X	Y
Punto A 690237	4227800
690398	4227686
689953	4227399

690019	4227353
689897	4227169
689990	4227105

La delimitació literal del bé i de l'entorn de protecció declarat Lloc de la Memòria – Camp de Concentració d'Albatera, comprén un polígon irregular que s'insereix entre algunes parcel·les del polígon 2 el Saladar, al terme municipal de San Isidro (Alacant), i ve delimitat per les seues corresponents coordenades (sentit horari).

El polígon delimitat comença en el punt A (coordenades 690237-4227800) situat en la parcel·la 138; continua en direcció SE per la parcel·la 140 fins a arribar a les coordenades 690398-4227686, situades en la parcel·la 141. Segueix en direcció SW travessant les parcel·les 141, 142, 136, 137 i 121 fins a les coordenades 689953-4227399 situades en la parcel·la 120. Segueix per aquesta parcel·la i la 122 en direcció NW, fins a les coordenades 690019-4227353 que es troben en un punt límit amb el camí 9023 (Ref. catastral 03143A002090230000FZ); continua cap al NE per la parcel·la 122 fins a les coordenades 689897-4227169 en la intersecció amb la parcel·la 137 i segueix direcció NW per la parcel·la 122 fins a les coordenades 689990-4227105. Continua fins al punt d'origen A (coordenades 690237-4227800), travessant les parcel·les 122, 137, 123, 148, 124 i 138.

D.2. Delimitació literal de l'entorn de protecció. Coordenades:

X	Y
690230	4227849
690447	4227694
690000	4227056
689848	4227157
689895	4227442

A més de part de les vies públiques 9023 i 9017.

D.3. Referències cadastrals (segons seu electrònica del Cadastre).

Les parcel·les pertanyen al polígon 2 el Saladar del terme municipal de San Isidro (Alacant) i formen part, totalment o parcialment, de l'entorn, o del camp pròpiament dit, i presenten diferents tipus de cultius i/o aprofitaments (sòl rústic d'ús agrícola):

Parcel·la	Ref. Cadastral	Ubicació	Cultiu/aprofit.
57	03143A002000570000FJ	entorn	labor-regadiu
58	03143A002000580000FE	entorn	labor-regadiu
60	03143A002000600000FJ	entorn	labor-regadiu
61	03143A002000610000FE	entorn	labor-regadiu
62	03143A002000620000FS	entorn	labor-regadiu
63	03143A002000630000FZ	entorn	labor-regadiu
64	03143A002000640000FU	entorn	fruiters-regadiu
66	03143A002000660000FW	entorn	fruiters-regadiu
88	03143A004000880000FG	entorn	fruiters-regadiu
119	03143A002001190000FJ	entorn	fruiters-regadiu
120	03143A002001200000FX	camp/entorn	labor-regadiu
121	03143A002001210000FI	camp/entorn	fruiters-regadiu/ improductiu
122	03143A002001220000FJ	camp/entorn	labor-regadiu
123	03143A002001230000FE	entorn/camp	labor-regadiu/ improductiu/pastures
124	03143A002001240000FS	camp/entorn	labor-regadiu
130	03143A002001300000FH	entorn	fruiters-regadiu/ improductiu

690019	4227353
689897	4227169
689990	4227105

La delimitación literal del bien y del entorno de protección declarado Lugar de la Memoria *Campo de Concentración de Albatera*, comprende un polígono irregular que se inserta entre algunas parcelas del Polígono 2 *El Saladar*, en el término municipal de San Isidro (Alicante), y viene delimitado por sus correspondientes coordenadas (sentido horario).

El polígono delimitado comienza en el punto A (coordenadas 690237-4227800) situado en la parcela 138; continúa en dirección SE por la parcela 140 hasta llegar a las coordenadas 690398-4227686, situadas en la parcela 141. Sigue en dirección SW atravesando las parcelas 141, 142, 136, 137 y 121 hasta las coordenadas 689953-4227399 situadas en la parcela 120. Sigue por esta parcela y la 122 en dirección NW, hasta las coordenadas 690019-4227353 que se encuentran en un punto límite con el camino 9023 (Ref. catastral 03143A002090230000FZ); continúa hacia el NE por la parcela 122 hasta las coordenadas 689897-4227169 en la intersección con la parcela 137 y sigue dirección NW por la parcela 122 hasta las coordenadas 689990-4227105. Continúa hasta el punto de origen A (coordenadas 690237-4227800), atravesando las parcelas 122, 137, 123, 148, 124 y 138.

D.2. Delimitación literal del entorno de protección. Coordenadas:

X	Y
690230	4227849
690447	4227694
690000	4227056
689848	4227157
689895	4227442

Además de parte de las vías públicas 9023 y 9017.

D.3. Referencias Catastrales (según Sede Electrónica del Catastro).

Las parcelas pertenecen al Polígono 2 *El Saladar* del término municipal de San Isidro (Alicante) y forman parte, total o parcialmente, del entorno, o del *campo* propiamente dicho, presentando distintos tipos de cultivos y/o aprovechamientos (suelo rústico de uso agrícola):

Parcela	Ref. Catastral	Ubicación	Cultivo/aprovecham.
57	03143A002000570000FJ	entorno	labor-regadío
58	03143A002000580000FE	entorno	labor-regadío
60	03143A002000600000FJ	entorno	labor-regadío
61	03143A002000610000FE	entorno	labor-regadío
62	03143A002000620000FS	entorno	labor-regadío
63	03143A002000630000FZ	entorno	labor-regadío
64	03143A002000640000FU	entorno	frutales-regadío
66	03143A002000660000FW	entorno	frutales-regadío
88	03143A004000880000FG	entorno	frutales-regadío
119	03143A002001190000FJ	entorno	frutales-regadío
120	03143A002001200000FX	campo/entorno	labor-regadío
121	03143A002001210000FI	campo/entorno	frutales-regadío/ improductivo
122	03143A002001220000FJ	campo/entorno	labor-regadío
123	03143A002001230000FE	entorno/campo	labor-regadío/ improductivo/pastos
124	03143A002001240000FS	campo/entorno	labor-regadío
130	03143A002001300000FH	entorno	frutales-regadío/ improductivo

136	03143A002001360000FQ	camp/entorn	labor-regadiu
137	03143A002001370000FP	camp/entorn	fruiters-regadiu
138	03143A002001380000FL	camp/entorn	labor-regadiu
140	03143A002001400000FP	camp/entorn	labor-regadiu
141	03143A002001410000FL	camp/entorn	labor-regadiu
142	03143A002001420000FT	camp/entorn	labor-regadiu
146	03143A002001460000FK	entorn	labor-regadiu
147	03143A002001470000FR	camp/entorn	labor-regadiu
148	03143A002001480000FD	camp/entorn	labor-regadiu
9023	03143A002090230000FZ	entorn	via pública
9025	03143A002090250000FH	camp/entorn	via pública (Camí dels Presoners)
9017	03143A002090170000FJ	entorn	via pública

136	03143A002001360000FQ	campo/entorno	labor-regadío
137	03143A002001370000FP	campo/entorno	frutales-regadío
138	03143A002001380000FL	campo/entorno	labor-regadío
140	03143A002001400000FP	campo/entorno	labor-regadío
141	03143A002001410000FL	campo/entorno	labor-regadío
142	03143A002001420000FT	campo/entorno	labor-regadío
146	03143A002001460000FK	entorno	labor-regadío
147	03143A002001470000FR	campo/entorno	labor-regadío
148	03143A002001480000FD	campo/entorno	labor-regadío
9023	03143A002090230000FZ	entorno	vía pública
9025	03143A002090250000FH	campo/entorno	vía pública (<i>Camino de los presos</i>)
9017	03143A002090170000FJ	entorno	vía pública